

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΚΑΘΑΓΙΑΣΜΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΣΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΤΗΡΙΟΥ ΣΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΕΥΧΟΛΟΓΙΑ*

Πατήρ Γρηγόριος Α. Ιωαννίδης

Ο καθαγιασμός εικόνων και ιερών σκευών ήταν θεολογικά αχρείαστος, γι' αυτό και παντελώς άγνωστος στη λειτουργική πράξη Ανατολής και Δύσης κατά την πρώτη χιλιετία. Η ορθόδοξη διδασκαλία και πίστη της Εκκλησίας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το λειτουργικό ήθος και αποτυπώνεται στην Ζ' Οικουμενική Σύνοδο (787), δεν γνωρίζει ιδιαίτερο καθαγιασμό με ειδική ευχή για το σταυρό, τα ιερά σκεύη και τις εικόνες, αφού «ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος» γίνονται αποδεκτά ως «πλήρη ὄντα ἁγιασμοῦ τε καὶ χάριτος».¹ Παραταύτα, στα κυπριακά χειρόγραφα ευχολόγια απαντούν δύο διαφορετικές ακολουθίες για καθαγιασμό αγίου δίσκου και ποτηρίου, καθώς επίσης και μια ευχή «ἦν λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ ἱστορηθεῖσαν καινὴν εἰκόνα».²

* Βλ. τον πίνακα βραχυγραφιών και συντμήσεων στο τέλος του άρθρου. Θερμές και ειλικρινείς ευχαριστίες εκφράζονται στις Βιβλιοθήκες της Ι. Μητρόπολης Κιτίου και της Ι. Μ. Αγ. Νεοφύτου (Κύπρος), καθώς επίσης και της Ι. Μ. Αγ. Διονυσίου (Άγ. Όρος) για την άδεια μελέτης και έκδοσης φωτογραφιών των χειρογράφων τους.

¹ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* 13, Firenze 1767, 269-272: «Πολλὰ τῶν ἐν ἡμῖν καθιερωμένων εὐχὴν ἱερὰν οὐ δέχονται, αὐτόθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος πλήρη ὄντα ἁγιασμοῦ τε καὶ χάριτος· τοῦνεκεν ὡς σεπτὰ καὶ τιμῶμεν καὶ ἀσπαζόμεθα· αὐτὸς οὖν ὁ τύπος τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ χωρὶς εὐχῆς ἱερὰς γινόμενος παρ' ἡμῖν σεβάσμιός ἐστι, καὶ ἀρκούμεθα τῷ τύπῳ αὐτοῦ λαμβάνειν τὸν ἁγιασμόν· διὰ τε τῆς γινομένης παρ' ἡμῶν εἰς αὐτὸν προσκυνήσεως, τῆς τε ἐν τῷ μετώπῳ σημειώσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ ἀέρι διὰ δακτύλου γινομένης σφραγίδος, ἀποδιώκειν δαίμονας ἐλπίζομεν· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνας διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας εἰς τὴν τοῦ πρωτοτύπου τιμὴν ἀναφερόμεθα· καὶ ἀσπαζόμενοι ταύτην, καὶ τιμητικῶς προσκυνούντες μεταλαμβάνομεν ἁγιασμοῦ· ἐπεὶ καὶ ἱερὰ διάφορα σκευὴ ἔχοντες ταῦτα ἀσπαζόμεθα καὶ περιπτυσσόμεθα, καὶ ἁγιασμόν τινα εἰληφέναι παρ' αὐτῶν ἐλπίζομεν· ἢ καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὰ ἱερὰ σκευὴ φληναφήσουσι κοινὰ καὶ ἄτιμα εἶναι, ὡς ἀπήρτισεν αὐτὰ ὁ τέκτων, καὶ ὁ ζωγράφος, καὶ ὁ ὑφάντης ἐπειδὴν οὐκ ἔχουσιν εὐχὴν ἱερὰν ἁγιάζουσαν αὐτά· ἢ καὶ τὰς σεπτὰς εἰκόνας ὡς ἱερὰς καὶ ἁγίας καὶ τιμίας ἀποδέξονται».

² (Λάρνακα) Ι. Μητρόπολης Κιτίου 18 φφ. 60β-61β (16ος αι.) [βλ. Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 38] και *Barb. gr.* 390 φ. 29α-β (*terminus post quem* 1575 - *terminus ante quem* 1580). Βλ. τη σχετική συζήτηση Meester, *Rituale* 242-243· Θέμελη, «Έλαιον» 477-478· Ι. Passarelli, "Sulla preghiera di benedizione delle iconi", in *Collectanea Byzantina* (OCA 204), Roma 1977, 239-242· του ίδιου, "Ancora sulla preghiera di benedizione delle iconi. La preghiera copta e quella del Barb. gr. 390", *BBGG* n.s. 31 (1977) 81-91·

Η εργασία αυτή σκοπό έχει τη λειτουργική μελέτη της ακολουθίας καθαγιασμού αγίου δίσκου και ποτηριού, όπως αυτή παραδίδεται στα κυπριακά ευχολόγια και ειδικότερα θα επικεντρωθεί το ενδιαφέρον μας σε δυο βασικά σημεία: (α) έκδοση κειμένου (β) σύντομα λειτουργικά σχόλια στη διάταξη, ιστορία και εξέλιξη της ακολουθίας.³

Α. Έκδοση κειμένου

Η πρώτη διάταξη φέρει τον τίτλο «ἀκολουθία εις ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινού/καινῶν» και μαρτυρείται στα ευχολόγια (Λάρνακα) I. Μητρόπολης *Κιτίου 18* φφ. 61β-63α (16ος αι.)⁴ και *Barb. gr. 390* φφ. 29β-30β (*terminus post quem* 1575 - *terminus ante quem* 1580),⁵ ενώ η δεύτερη διάταξη «ἀκολουθία εις ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινῶν καὶ ἀθίικτων» απαντά, εκτός από τα πρώτα δυο ευχολόγια *Κιτίου 18* (φφ. 70β-71β) και *Barb. gr. 390* (φφ. 35β-36β), και στο (Άγιο Όρος) I. Μ. *Διονυσίου 489* φφ. 50β-51α (16ος αι.).⁶

Παραδίδεται στη συνέχεια η έκδοση των δυο διατάξεων του *Barb. gr. 390* (B: 13, 18),⁷ κείμενο το οποίο θα αποτελέσει τη βάση για όλα τα περαιτέρω λειτουργικά σχόλια γύρω από τη λει-

Μενεβίσογλου, *Άγιον Μύρον* 219-222· U. Zanetti, “La prière copte de consécration d’une icône”, *Le monde copte* 19 (1991) 95· Π. Μενεβίσογλου, «Ἡ εὐχή “ἐπὶ ἱστορηθεῖσαν καινὴν εἰκόνα” τοῦ Μ. Εὐχολογίου καὶ ἡ χρῆσις τῶν νέων εἰκόνων δι’ ἀγίου Μύρου», *Κληρονομία* 25 (1993), 17-31· U. Zanetti, “Bohairic Liturgical Manuscripts”, *OCP* 61 (1995), 84· Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 227-241.

³ Για τις ακολουθίες B: 13 και 18, βλ. τη σχετική συζήτηση Meester, *Rituale* 239-241· Θέμελη, «Ἐλαιον» 477· Κ. Καλλινίκου, *Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ*, Αθήνα 1969⁴, 183· Passarelli, “Vasi sacri” 296-302· Μενεβίσογλου, *Άγιον Μύρον* 217-222· του ἴδιου, *Μελετήματα* 241-244.

⁴ Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 38-39. Το ευχολόγιο αυτό προορίζεται για τον επίσκοπο της επαρχίας Καρπασίας/Αμμοχώστου. Για όλη τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Ιωαννίδης, «Αντιμήνσια» του ἴδιου, «Τάξη εγκαίνιων» του ἴδιου, “Dedicazione”.

⁵ Το ευχολόγιο γράφεται για τον επίσκοπο Αμαθούντος Γερμανό Κουσκωνάρη, βλ. όλη τη σχετική βιβλιογραφία Ιωαννίδης, “Bulla Cypria” και ιδιαίτερα τη σ. 349 υποσ. 71 (όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία)· του ἴδιου, «Αντιμήνσια» του ἴδιου, «Τάξη εγκαίνιων» του ἴδιου, “Dedicazione”.

⁶ Το ευχολόγιο αυτό προορίζεται για τον επίσκοπο της επαρχίας Αρσινόης/ Πάφος, βλ. όλη τη σχετική βιβλιογραφία Ιωαννίδης, “Bulla Cypria” και ιδιαίτερα τη σ. 349 υποσ. 72 (όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία)· του ἴδιου, «Αντιμήνσια» του ἴδιου, «Τάξη εγκαίνιων» του ἴδιου, “Dedicazione”.

⁷ Στην έκδοση και τα λειτουργικά σχόλια χρησιμοποιείται η αρίθμηση B13 και B18 για λόγους συμφωνίας με την αντίστοιχη αρίθμηση, που ακολουθείται στην ευρύτερη εργασία, η οποία ετοιμάζεται για το περιεχόμενο του ευχολογίου *Barb. gr. 390*.

τουργική πράξη καθαγιασμού αγίου δίσκου και ποτηρίου στο γεωγραφικό χώρο της Κύπρου. Ο J. Goar, χρησιμοποιώντας το «Αλλατιανό ευχολόγιο» («Euchologio Allatiano MS.»),⁸ σημερινό *Barb. gr. 390*, ως τρίτη βασική πηγή για την έκδοση του γνωστού ευχολογίου του («tertium Allatii est»),⁹ εκδίδει πρώτος, μεταξύ άλλων, και τις ακολουθίες καθαγιασμού αγίου δίσκου και ποτηρίου B13 και B18,¹⁰ έκδοση η οποία φθάνει μέχρι και τη σημερινή λειτουργική πράξη της ελληνορθόδοξης εκκλησίας.

Τόσο στην έκδοση, όσο και στα λειτουργικά σχόλια, χρησιμοποιήθηκαν, εκτός των κυπριακών ευχολογίων, και τα αντίστοιχα κείμενα ελληνικών χειρόγραφων ευχολογίων της Βιβλιοθήκης του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας¹¹ και της I. M. Αγίας Αικατερίνης του Όρους Σινά.¹²

Διακριτικά σύμβολα, συντομογραφίες υπομνήματος και χειρογράφων.¹³

<> = προσθήκες από τον εκδότη { } = διαγραφές από τον εκδότη
(30v) = σε παρένθεση η αρχή του φύλλου

a. corr. = ante correctionem
cod. = codex
r = recto
v = verso

add. = addidit
p. corr. = post correctionem
suppl. = suppleuit

⁸ Ο J. Goar χρησιμοποιεί τον τίτλο αυτό, διότι ο κώδικας, τον οποίο μελετά, βρίσκεται στην προσωπική βιβλιοθήκη του Λέοντος Αλλατίου. Για την ιστορία του χειρογράφου και τη σχέση του Λέοντος Αλλατίου με τον εκδότη λειτουργικών κειμένων J. Goar, βλ. Ioannides, “Bulla Cypria” 344-345· του ίδιου, *Il manoscritto Barberini greco 390: edizione e commento liturgico* (PIO, Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum), Roma 2000, 42-44, 85-86.

⁹ Goar iv (*Prooemium*).

¹⁰ Αυτ. 671 και 672 αντίστοιχα.

¹¹ Η αρίθμηση η οποία ακολουθείται για τα χειρόγραφα της Βιβλιοθήκης του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας είναι αυτή του Θ. Δ. Μοσχονά, βλ. Μοσχονά.

¹² Για τα χειρόγραφα αυτά και τη σχέση τους με το κείμενο του *Barb. gr. 390*, βλ. το σχετικό λειτουργικό σχόλιο το οποίο ακολουθεί.

¹³ Η εσωτερική αρίθμηση του κειμένου έγινε από τον εκδότη για τη διευκόλυνση των παραπομπών στο σχετικό λειτουργικό σχόλιο. Στο τέλος της έκδοσης σημειώνονται: (α) δίπλα από την αρίθμηση B13 και B18 τα βιβλία στα οποία εκδόθηκε το κείμενο από τον ίδιο τον κώδικα *Barb. gr. 390* (β) δίπλα από το σύμβολο « = » τα χειρόγραφα, τα οποία παρουσιάζουν, παρά τις ελάχιστες διαφορές, το ίδιο ακριβώς κείμενο με το ευχολόγιο *Barb. gr. 390* (γ) δίπλα από το σύμβολο « + » τα χειρόγραφα, τα οποία παρουσιάζουν αντίστοιχη ακολουθία για την ίδια περίπτωση, το κείμενό τους, όμως, παρουσιάζει αρκετές ή πολύ μεγάλες διαφορές μ' εκείνο του ευχολογίου *Barb. gr. 390*.

B: Βιβλιοθήκη Βατικανού, *Barberini greco 390* (*terminus post quem* 1575 – *terminus ante quem* 1580).

D: (Άγιο Όρος) Βιβλιοθήκη Ι. Μονής *Διονυσίου 489* (16ος αι.).

K: (Λάρινα) Βιβλιοθήκη Ι. Μητρόπολης *Κιτίου 18* (16ος αι.).¹⁴

N: (Πάφος) Βιβλιοθήκη Ι. Μονής Αγίου *Νεοφύτου 13* (έτος 1693).

PBA46: Πατριαρχική Βιβλιοθήκη *Αλεξανδρείας 46* (14ος αι.).¹⁵

PBA392: Πατριαρχική Βιβλιοθήκη *Αλεξανδρείας 392* (έτος 1407).¹⁶

PBA217: Πατριαρχική Βιβλιοθήκη *Αλεξανδρείας 217* (έτος 1501).¹⁷

S980: Βιβλιοθήκη Ι. Μ. Αγίας Αικατερίνης του Όρους *Σινά 980* (έτος 1475).¹⁸

S1006: Βιβλιοθήκη Ι. Μ. Αγίας Αικατερίνης του Όρους *Σινά 1006* (15ος αι.).¹⁹

13 1. Ἀκολουθία εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινοῦ.

2. Λέγει ὁ ἀρχιερεὺς·

Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

3. Καὶ ἄρχεται ὁ ἱερεὺς λέγων·

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης.

Ἐπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου.

Ἐπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου.

Ἐπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, ὁ δεῖνα.

Ἐπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καί.

Ἐπὲρ τοῦ συμπολεμήσαι.

Ἐπὲρ τῆς πόλεως ἡμῶν ταύτης.

Ἐπὲρ εὐκρασίας ἀέρων.

Ἐπὲρ πλεόντων, ὁδοιπορούντων.

Ἐπὲρ τοῦ ῥυθθῆναι ἡμᾶς.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου.

(30r) Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς λέγει ἐκφώνως· Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ.

¹⁴ Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 38-39, 43-44.

¹⁵ Μοσχονά 45-46. Πρβλ. ἐπίσης Dmtr II, 348-349.

¹⁶ Μοσχονά 224. Πρβλ. ἐπίσης Dmtr II, 378.

¹⁷ Μοσχονά 146-147. Πρβλ. ἐπίσης Dmtr II, 666.

¹⁸ Dmtr II, 427.

¹⁹ Αυτ. 616-617.

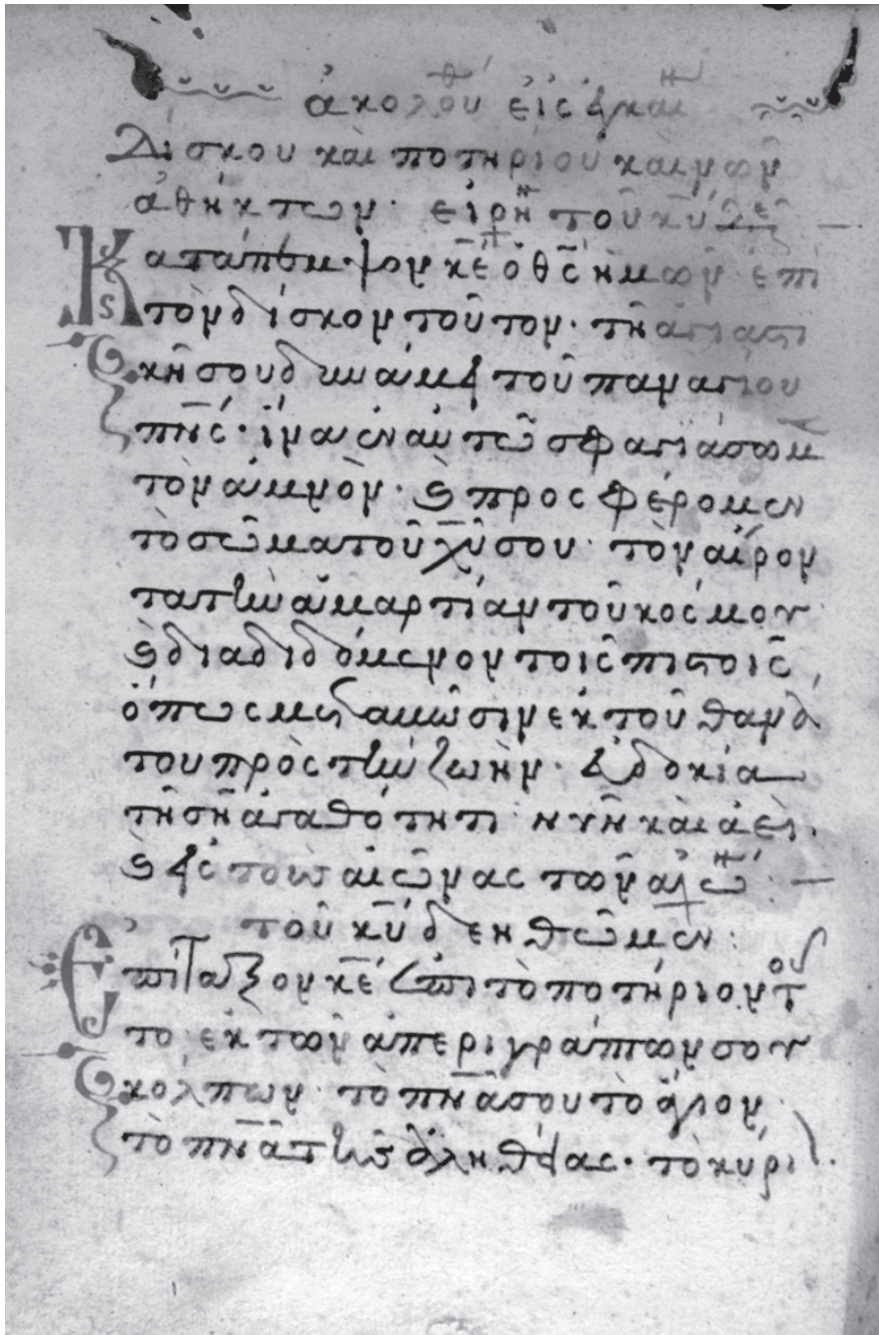

Fig. 1. Διονυσίου 489, 50β.

πῖβλιφορξέϊδι δ' ποτῆρομ
 δ' δ' χαλπέμπων δ' πῖρασ
 τῆς ἀληθείας· ἐκτῶν ἀπρη
 γάπτωμ σου χαλπῶν· ἵματρο
 σφῆρωμερ ἐμθῆρ δ' ὀμα
 σου ῥπμον· ὁ ἐξέχειας ὦσῶ
 ποιμνίω· εἰς ἀφεισπραμπλα
 κημάτων· ῥις ὁμολοῖσῶσι
 τάλπαθῆματάσου· Ὅπισυ
 εἰ ὀδωτῆρ τῆς χάριτος· καὶ
 σοὶ πρὸ πειδοῖα σῶσῶ πρῶ
 ἔπρῖ· μῶν καὶ ἀεὶ· ἔεἰς ὅς
 ἀῶμας ὦν ἀῶμων ∞:-
 εἰλαχεῖ δ' αὐτὰ ῥοῦ μῦρον ἔ' εἰεῖ ῥοῦ ὄνομα
 τοῦ πρῶ· ἐῖ ῥοῦ ὄνο· καὶ τοῦ ἄλλου πρῶ· ἔ' ῥοῦ
 ταχμῶν ἔδου δὲ δικαλὸν ἰῖ ῥοῦ ὄνο ἔως
 ῥοῦ καὶ ἀπέχυσ·

Fig. 2. Αγ. Νεοφύτου 13, 57β.

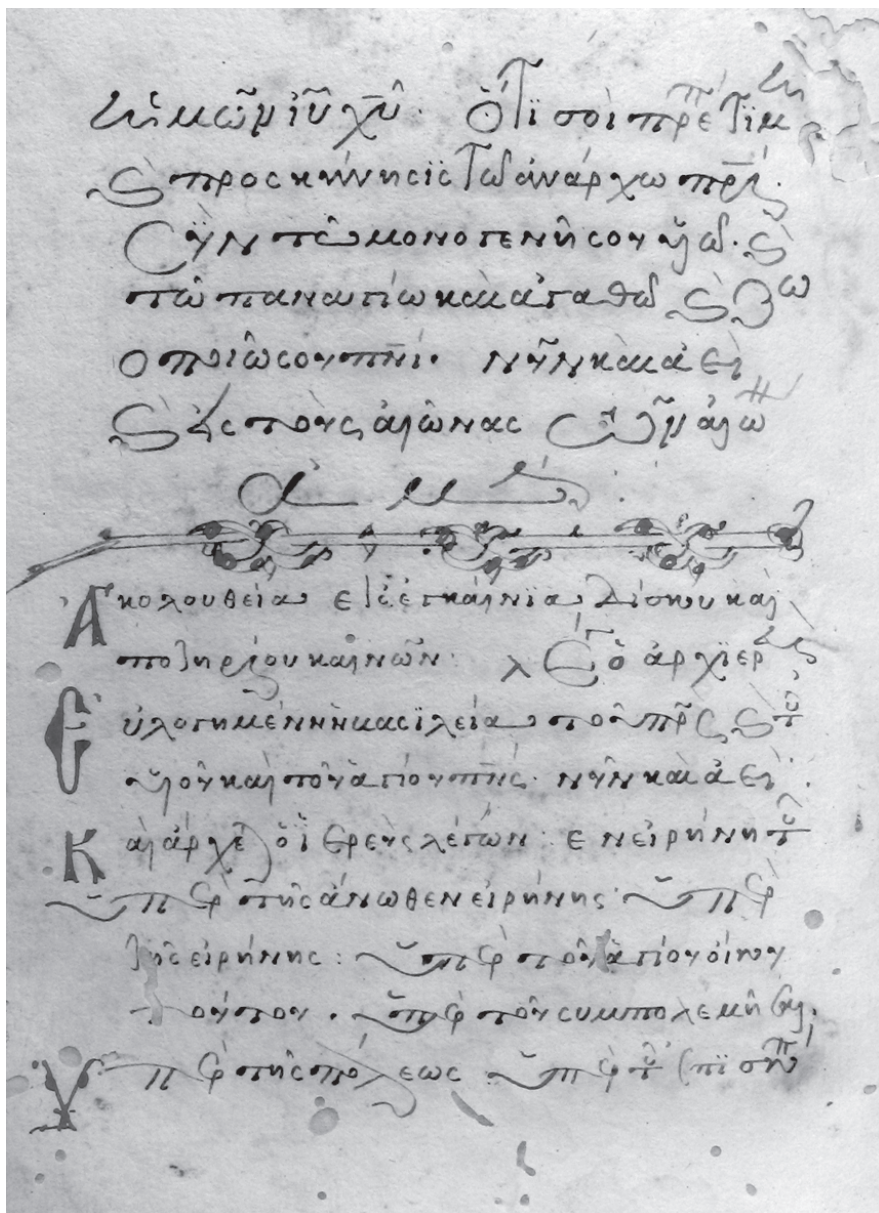

Fig. 3. Κιτίου 18, 61β.

4. Εἶτα χριεὶ αὐτὰ τὸ ἅγιον μύρον, καὶ μετὰ τὸ χρισθῆναι καὶ ἀγιασθῆναι λέγει ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην.

Εἰρήνη πᾶσι. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ τὸ ποτήριον τῆς καινῆς σου διαθήκης ἀγίαςας καὶ ἐπιδοὺς αὐτῷ²⁰ εἰς εὐφροσύνην πᾶσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ· αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξαπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο καὶ τὸν δίσκον²¹ καὶ εὐλόγησον καὶ ἀγιάσον καὶ τελείωσον· καὶ τοῖς μετασχούσιν ἐξ αὐτοῦ παράσχου τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁμόνοιαν ἣτις οὐδέποτε ἐκπίπτει. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἀγιασμὸς ἡμῶν καὶ ὁ φωτισμὸς, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν²² ἀναπέμπομεν, σὺν (30v) τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

5. Καὶ σφ<ρ>αγίζει αὐτὰ τῇ χειρὶ λέγων·

Ἴδου ἡγιασται καὶ τετελείωται καὶ γέγονε ποτήριον σωτηρίας καὶ δίσκος ζωῆς τῆς καινῆς διαθήκης ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

6. Καὶ γίνεται τελεία ἀπόλυσις.

13 Goar 671· (B13.4) Passarelli, “Vasi sacri” 301

= K 61v-63r

+ PBA46, 60v-61v· PBA217, 65v-66r· PBA392, 82r-83r· S980, 65r-v· S1006, 32r-33r

18 1. Ἐτέρα ἀκολουθία εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινῶν καὶ ἀθίκτων.

2. Εἰρήνη πᾶσι. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κατάπεμψον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τὸν δίσκον τοῦτον τῇ ἀγιαστικῇ σου δυνάμει τοῦ παναγίου Πνεύματος²³, (36r) ἵνα ἐν

²⁰ αὐτῷ cod.· K 62r· PBA46, 61r· PBA392, 82v· S980, 65r· S1006, 32v] αὐτὸ PBA217, 65v

²¹ τὸν δίσκον] τὸ δίσκω cod.· τῷ δίσκω K 62v

²² δόξαν cod.] καὶ εὐχαριστεῖαν καὶ προσκύνησιν add. K 62v

²³ τῇ ἀγιαστικῇ - Πνεύματος cod.· D 50v· K 70v] τὴν ἀγιαστικὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος PBA46, 60v· PBA217, 65r· PBA392, 81v· S980, 65r· S1006, 31v· ἐν τῇ ἀγιαστικῇ δυνάμει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος N13, 57r

αὐτῷ σφαγιάσωμεν²⁴ τὸν ἄμνον καὶ προσφέρωμεν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸν αἴροντα²⁵ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ διαδιδόμενον τοῖς πιστοῖς ὅπως μεταβῶσιν²⁶ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν, εὐδοκία τῇ σῇ ἀγαθότητι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

3. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπίταξον, Κύριε, ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων σου κόλπων τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον²⁷, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, ἵνα προσφέρωμεν ἐν τούτῳ τὸ αἷμά σου τὸ τίμιον δι' οὗ ἐξέχεας ἐπὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεις ἀμπλακημάτων²⁸ τοῖς πιστεύουσι καὶ ὁμολογοῦσι τὰ παθήματά σου. Ὅτι σὺ εἶ ὁ δοτὴρ τῆς χάριτος καὶ σοὶ πρέπει δόξα, σὺν τῷ Πατρὶ σου καὶ τῷ ζωοποιῷ²⁹ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

4. (36v) <E>ἴτα χρῖει αὐτὰ <τ>ὸ ἅγιον μύρον λέγων·

<E>ἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς <κ>αὶ τοῦ Υἱοῦ <κ>αὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, <ν>ῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

5. <K>αὶ λέγει·

<I>δοὺ ἡγιάσται καὶ τετελείωται³⁰ ὁ ἅγιος δίσκος σὺν τῷ ἀγίῳ ποτηρίῳ τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ τῇ ἐπισκιάσει καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²⁴ σφαγιάσωμεν D 50v· K 70v· cf. σφαγιάζομεν PBA46, 60v· PBA217, 65r· PBA392, 81v· S980, 65r· S1006, 31v] σφραγίσωμεν cod.· cf. σφραγίζετε N13, 57r

²⁵ τὸν αἴροντα cod.· D 50v· K 70v· PBA46, 60v· PBA217, 65v· PBA392, 81v· S980, 65r· S1006, 32r] ὁ αἴρων N13, 57r

²⁶ μεταβῶσιν cod.· D 50v· K 70v· N13, 57r] μετὰ βεβηκῶσιν PBA46, 60v· μεταβεβηκῶσιν PBA217, 65v· S980, 65r· μεταβεβηκῶσιν PBA392, 81v· S1006, 32r

²⁷ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον cod.· D 50v· K 71r· PBA392, 82r· S1006, 32r] Πνεῦμα τὸ ἅγιον PBA46, 60v· PBA217, 65v· S980, 65r

²⁸ δι' οὗ – ἀμπλακημάτων cod.· D 51r· K 71r· PBA46, 60v· PBA217, 65v· PBA392, 82r· S980, 65r· S1006, 32v] ὁ ἐξέχεας τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεις ἀμπλακημάτων N13, 57v

²⁹ Ὅτι - ζωοποιῷ cod.· D 50v· K 70v· N13, 57r] εὐδοκία τοῦ ἀνάρχου σου γεννήτορος δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ PBA46, 60v·61r· PBA217, 65v· PBA392, 82r· S980, 65r· εὐδοκία τοῦ ἀνάρχου σου γεννήτορος δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ S1006, 32v

³⁰ τετελείωται D 51r· K 71v· PBA46: 60v, 61r· PBA392: 82r, 82v· S1006: 32r, 32v· cf. B 30v] τελείωται cod.· cf. B 18v

18 Goar 672· Passarelli, “Vasi sacri” 301-302

= D 50v-51r· K 70v-71v

+ N13, 57r-v· PBA46, 60r-61r· PBA217, 65r-v· PBA392, 81v-82v· S980, 65r-S1006, 31v-32v

B. Λειτουργικά σχόλια

Η πρώτη ακολουθία «εις ἐγκαίνια δίσκου και ποτηρίου καινού» (B13) περιλαμβάνει:

1. Έναρξη με την εκφώνηση από τον επίσκοπο της εναρκτήριας δοξολογίας «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία ...» (B13.2), για να ακολουθήσει αμέσως μετά η μεγάλη συναπτή από τον ιερέα (B13.3).
2. Χρήση με άγιο μύρο του δίσκου και του ποτηρίου και ανάγνωση της ευχής από τον επίσκοπο (B13.4).
3. Ευλογία των αγιασθέντων ιερών σκευών από τον επίσκοπο με την εκφώνηση της πανηγυρικής δοξολογικής κατακλείδας «Ἰδοὺ ἡγίασται και τετελείωται ...» (B13.5) και απόλυση (B13.6).

Ακολουθώντας την παραπάνω αρίθμηση θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Η όλη ακολουθία παρουσιάζεται αυτόνομη και ανεξάρτητη από κάθε άλλη διάταξη. Τελείται στην παρουσία του επισκόπου και του κλήρου, χωρίς να γίνεται αναφορά στο λαό. Η ακολουθία ξεκινά με την εκφώνηση από τον ίδιο τον επίσκοπο της εναρκτήριας δοξολογίας «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία ...» (B13. 2),³¹ για να συνεχίσει ο ιερέας με τη μεγάλη συναπτή (B13.3).³² Αναφορικά με τη μεγάλη συναπτή B13.3 παρατηρούμε ότι αυτή ταυ-

³¹ Για τη δοξολογική έναρξη της θείας λειτουργίας «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία ...», βλ. Mateos, *Célébration* 27-29· G. I. Passarelli, “Osservazioni liturgiche”, *BBGG* n.s. 33 (1979), 75-85· R. F. Taft, “The Liturgy of the Great Church: An Initial Synthesis of Structure and Interpretation on the Eve of Iconoclasm”, *DOP* 34-35 (1980-1981), 50· του ίδιου, *Beyond* 209 και υποσ. 8.

³² Για την εναρκτήρια μεγάλη συναπτή της θείας λειτουργίας, βλ. A. Strittmater, “Notes on the Byzantine Synapte”, *Traditio* 10 (1954), 51-108· Mateos, *Célébration* 27-31, 43· R. F. Taft, “The Pontifical Liturgy of the Great Church according to a Twelfth-Century Diataxis in Codex *British Museum Add. 34060*”, *OCP* 46 (1980), 111-112· του ίδιου, *Beyond* 209-210.

τίζεται με εκείνη της «ἔναρξης» της θείας λειτουργίας, αφού καμιά αίτηση δεν αναφέρεται στο σκοπό της παρούσας ακολουθίας καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου. Η μεγάλη συναπτή B13.3 ολοκληρώνεται με την εκφώνηση εκ μέρους του αρχιερέα της δοξολογικής κατακλείδας «Ὅτι πρέπει σοι πάσα δόξα, τιμή». Η κατακλείδα αυτή, από τη μια, συμφωνεί με την κατακλείδα του πρώτου αντιφώνου της «ἔναρξης» της θείας λειτουργίας,³³ από την άλλη, δεν συνοδεύει καμιά ευχή.³⁴ Είναι πολύ πιθανό, η εισαγωγική δοξολογία «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία ...» (B13.2) και η μεγάλη συναπτή συνοδευόμενη από τη δοξολογική κατακλείδα (B13.3), χωρίς όμως την αντίστοιχη ευχή, να προέρχονται αυτούσιες από την «ἔναρξη» της θείας λειτουργίας, χωρίς καμιά τροποποίηση ή προσαρμογή στις ανάγκες της ακολουθίας εγκαινίων δίσκου και ποτηρίου.

2. Ο επίσκοπος, αφού χρίσει με άγιο μύρο τον καινούργιο δίσκο και το ποτήριο, αναγινώσκει την ευχή B13.4. Αναφορικά με την επίκληση «αὐτὸς καὶ νῦν ... **ἐξαπόστειλον** τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο καὶ τὸν δίσκον καὶ **εὐλόγησον καὶ ἀγιάσον καὶ τελείωσον**», είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι παράλληλες εκφράσεις εντοπίζονται στη θεία λειτουργία του Απ. Μάρκου, τόσο για τη λέξη «ἐξαπόστειλον»,³⁵ όσο και για τη φράση «εὐλόγησον καὶ ἀγιάσον καὶ τελείωσον».³⁶

Ὅπως αναφέρει ο ίδιος ο τίτλος B13.1, η ακολουθία προορίζεται για τον καθαγιασμό «δίσκου και ποτηρίου καινού». Αρκετές ενδείξεις, όμως, φωτογραφίζουν ως αρχικό πραγματικό προ-

³³ Βλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Αθήνα 1982², 31, 162.

³⁴ Η προβληματική αυτή δοξολογική κατακλείδα των κυπριακών ευχολογιών *Barb. gr. 390* φ. 30α (B13.3) και *Κιτίον 18* φ. 62α (βλ. Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 39), έχει περάσει μέσα από την έκδοση του J. Goar (βλ. Goar 671) στις εν χρήσει λειτουργικές εκδόσεις, βλ. Ζερβού 482· *Ρώμη* πη· *Εγκαίνια ναού* 67. Η ίδια περίπτωση δοξολογικής κατακλείδας, αποκομμένης από την απαραίτητη ευχή την οποία ολοκληρώνει, απαντά στο ευχολόγιο *Barb. gr. 390* (φφ. 68β-69α) στην τάξη «προχειρίσεως ἡγουμένου». Για την ανάλυση της μορφής της λειτουργικής ενότητας της συναπτής, βλ. Taft, *Beyond* 193-196 και το σχετικό σχόλιο Ιωαννίδης, «Τάξις εγκαινίων» 363-364.

³⁵ Απαντά στη «δεύτερη επίκληση» της αναφοράς: «ἐξαπόστειλον ... τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ἅγιον», βλ. Cuming 46.3-5. Πρβλ. επίσης τη σχετική συζήτηση R. F. Taft, «Reconstituting the Oblation of the Chrysostom Anaphora: An Exercise in Comparative Liturgy», OCP 59 (1993), 395-396.

³⁶ Απαντά δύο φορές: την πρώτη στη «δεύτερη επίκληση» της αναφοράς «ἴνα αὐτὰ εὐλογῆσθαι καὶ ἀγιάσθαι καὶ τελειώσθαι» (βλ. Cuming 46.18-20) και τη δεύτερη κατά τη θεία μετάληψη «Αὐτὸς ἡλόγησεν· Ἀμήν. Αὐτὸς ἡγίασεν· Ἀμήν. Αὐτὸς καὶ ἐτελείωσεν· Ἀμήν», βλ. Cuming 56.3-5.

ορισμό της διάταξης αποκλειστικά το καινούργιο ποτήριο, χωρίς νήξη στο δίσκο. Προσεκτική μελέτη του τίτλου B13.1, καθώς επίσης, και της ευχής B13.4, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η αναφορά στο δίσκο είναι καρπός μεταγενέστερης άστοχης προσθήκης. Ο ίδιος ο τίτλος αναφέρεται σε «Ακολουθία εις ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινού» (B13.1), χρησιμοποιώντας το επίθετο «καινού» σε ενικό αριθμό και σε σχέση μόνο με το ποτήριο. Η ίδια η ευχή B13.4 επιβεβαιώνει ότι η χρησιμοποίηση ενικού αριθμού «καινού» δεν προέρχεται από πιθανό λάθος αντί του πληθυντικού «καινών» (πρβλ. B18.1). Στην αρχή της ευχής B13.4 γίνεται λόγος μόνο στο άγιο ποτήριο («ποτήριο τῆς καινῆς σου διαθήκης ἀγίας καὶ ἐπιδοῦς αὐτῷ εἰς εὐφροσύνην πᾶσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ»), χωρίς την παραμικρή αναφορά στο δίσκο. Παρόλο που στην επίκληση αναφέρονται και τα δύο ιερά σκεύη «ἐξαπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο καὶ τὸν δίσκον», αμέσως μετά η ευχή απευθύνεται και πάλι σε ενικό αριθμό αποκλειστικά στο ποτήριο «καὶ τοῖς μετασχούσιν ἐξ αὐτοῦ παράσχου ...».

Τα ευχολόγια *Σινά* 980 φ. 65α-β (έτος 1475)³⁷ και *Αλεξανδρείας* 217 φφ. 65β-66α (έτος 1501),³⁸ παραδίδουν την ευχή B13.4 να προορίζεται μόνο στο ποτήριο, κάτω από τον τίτλο «Εὐχή εἰς ποτήριο καινούργιον».³⁹ Ακόμη τρία ευχολόγια με τόπο προέλευσης την ελληνορθόδοξη Μέση Ανατολή (Ιεροσόλυμα, Αλεξανδρεία, *Σινά*):⁴⁰ *Αλεξανδρείας* 46 φφ. 60β-61β (14ος αι.), *Αλεξανδρείας* 392 φφ. 82α-83α (έτος 1407), *Σινά* 1006 φφ. 32α-33α (15ος αι.)· μαρτυρούν διάταξη καθαγιασμού ποτηρίου με δύο ευχές, εκ των οποίων η δεύτερη ταυτίζεται με την ευχή B13.4, εκτός βέβαια από τη φράση-προσθήκη «καὶ τὸν δίσκον».

3. Με το τέλος της ευχής, ο επίσκοπος ευλογεί τα αγιασθέντα ιερά σκεύη του δίσκου και του ποτηρίου, αναφωνώντας τη χαρακτηριστική πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα στην ελληνορθόδοξη Μέση Ανατολή, «Ἴδου ἡγιασται καὶ τετελείωται ...» (B13.5).⁴¹ Η όλη διάταξη ολοκληρώνεται με «τελεία ἀπόλυση» (B13.6).

³⁷ Πρβλ. επίσης Dmitr II, 427.

³⁸ Πρβλ. επίσης Dmitr II, 666· Μοσχονά 146-147.

³⁹ Passarelli, "Vasi sacri" 300.

⁴⁰ Περαιτέρω πληροφορίες για τις αντίστοιχες ακολουθίες στα ευχολόγια αυτά, βλ. τα λειτουργικά σχόλια για την ακολουθία B18.

⁴¹ Για την πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα «Ἴδου ἡγιασται καὶ τετελείωται ...», βλ. το σχετικό σχόλιο Ιωαννίδης, "Αντιμήνοια" 325-326.

Η ίδια ακριβώς ακολουθία B13 απαντά και στο κυπριακό ευχολόγιο *Κιτίου 18*.⁴² Ο J. Goar πρώτος εκδίδει στο ευχολόγιό του την ακολουθία B13 του κυπριακού λειτουργικού κώδικα *Barb. gr. 390*,⁴³ παραλείποντας, μεταξύ άλλων, στην επίκληση της ευχής B13.4, την αναφορά στον καθαγιασμό του δίσκου («καὶ τὸν δίσκον»)⁴⁴ Κατ' αυτό τον τρόπο έχουμε στην ακολουθία, την οποία εκδίδει ο J. Goar και η οποία φθάνει διαμέσου των διαφόρων εκδόσεων του ευχολογίου στη σημερινή λειτουργική πράξη της ελληνορθόδοξης Εκκλησίας,⁴⁵ και όχι μόνο,⁴⁶ τον τίτλο («Ἀκολουθία εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινού»),⁴⁷ τη χρήση με ἅγιο μύρο («Εἶτα χρεῖ αὐτὰ τῷ ἁγίῳ Μύρῳ»)⁴⁸ και την πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα («Ἰδοὺ ἡγίασται καὶ τετελείωται τὸ ποτήριον σωτηρίας καὶ ὁ δίσκος ζωῆς ...»)⁴⁹ να απευθύνονται τόσο στο δίσκο, όσο και στο ποτήριο· η ίδια η ευχή, ωστόσο, αγνοώντας παντελώς την ύπαρξη του δίσκου, επικαλείται την αποστολή του αγίου Πνεύματος αποκλειστικά «ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο».⁵⁰

Στον πιο κάτω πίνακα παραθέτουμε σε δύο παράλληλες στήλες την έκδοση της ευχής: στην μεν πρώτη το κείμενο B13.4 με συγκριτική μελέτη των αντίστοιχων κειμένων του *Κιτίου 18*, του ευχολογίου του J. Goar και των εν χρήσει λειτουργικών εκδόσεων, ενώ στη δεύτερη στήλη το κείμενο του *Αλεξανδρείας 46* με συγκριτική μελέτη των αντίστοιχων κειμένων των ευχολογίων *Αλεξανδρείας 392*, *Σινά 1006*, *Σινά 980* και *Αλεξανδρείας 217*.

⁴² Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 38-39.

⁴³ Goar 671.

⁴⁴ Goar 671.

⁴⁵ Ζερβού 482-483· *Εγκαίνια ναού* 67-68. Για την ιστορία των διαφόρων εκδόσεων της ακολουθίας B13 από το ευχολόγιο του J. Goar μέχρι σήμερα, βλ. Passarelli, "Vasi sacri" 302· Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 241-242.

⁴⁶ *Ρώμη* πη·-πθ'.

⁴⁷ Goar 671· Ζερβού 482· *Ρώμη* πη· και «Ἀκολουθία εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινῶν καὶ ἀθίκτων» *Εγκαίνια ναού* 67.

⁴⁸ Goar 671· Ζερβού 482· *Ρώμη* πη· *Εγκαίνια ναού* 67.

⁴⁹ Goar 671· και «Ἰδοὺ ἡγίασται καὶ τετελείωται τὸ ποτήριον τῆς σωτηρίας καὶ ὁ δίσκος τῆς ζωῆς ...» Ζερβού 483· *Ρώμη* πθ'· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁵⁰ Goar 671· Ζερβού 483· *Ρώμη* πη·-πθ'· *Εγκαίνια ναού* 68. Βλ. τα σχόλια Passarelli, "Vasi sacri" 300-301· Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 243· καθώς επίσης και τη συγκριτική έκδοση της ευχής B13.4 που ακολουθεί (1η στήλη).

B13.4 (K φ. 62r-v, Goar 671, Ζερβού 483, *Ρώμη* πη'-πθ', *Εγκαίνια ναού* 68):

Δέσποτα Κύριε⁵¹ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
 Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ
 ζώντος, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ⁵²,
 ὁ τὸ ποτήριον τῆς καινῆς σου
 διαθήκης ἀγιάσας καὶ ἐπιδούς
 αὐτῷ⁵³ εἰς εὐφροσύνην πᾶσι
 τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐ-
 τοῦ· αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα
 Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξαπό-
 στειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον
 ἐπὶ τὸ ποτήριον τὸ καινὸν τοῦτο
καὶ τὸν δίσκον⁵⁴

καὶ εὐλόγησον καὶ ἀγιάσον καὶ
 τελείωσον⁵⁹· καὶ τοῖς μετασχού-
 σιν⁶⁰ ἐξ αὐτοῦ παράσχου τὴν
 εἰρήνην καὶ⁶¹ τὴν ἀγάπην καὶ
 τὴν ὁμόνοιαν⁶² ἥτις οὐδέποτε
 ἐκπίπτει.

PBA 46 φφ. 60v-61v (PBA 392
 φφ. 82r-83r, *Σινά* 1006 φφ. 32r-
 33r, *Σινά* 980 φ. 65r-v, PBA 217
 φφ. 65v-66r):

Δέσποτα Κύριε

Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
 ὁ τὸ ποτήριον τῆς καινῆς σου
 διαθήκης ἀγιάσας καὶ δοῦς⁵⁵
 αὐτῷ⁵⁶ εἰς εὐφροσύνην⁵⁷ πᾶσι
 τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐ-
 τοῦ⁵⁸· αὐτὸς καὶ νῦν δέσποτα
 Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξαπό-
 στειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον
 ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο τὸ καινὸν

καὶ εὐλόγησον καὶ ἀγιάσον καὶ
 τελείωσον· καὶ τοῖς μετασχού-
 σιν ἐξ αὐτοῦ παράσχου τὴν
 εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην καὶ
 τὴν⁶³ ὁμόνοιαν ἥτις οὐδέποτε
 ἐκπίπτει.

⁵¹ Κύριε B 30r· K 62r· Goar 671· *Ρώμη* πη'] Ἰησοῦ Χριστέ add. Ζερβού 483· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁵² Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ B 30r· K 62r· Goar 671· *Ρώμη* πη'] om. Ζερβού 483· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁵³ αὐτῷ cod.· K 62r] αὐτὸ Goar 671· Ζερβού 483· *Ρώμη* πη'· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁵⁴ καὶ τὸν δίσκον] καὶ τὸ δίσκω B 30r· καὶ τῷ δίσκω K 62v· om. Goar 671· Ζερβού 483· *Ρώμη* πη'· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁵⁵ δοῦς PBA46, 61r· S980, 65r· PBA217, 65v] διδοῦς PBA392, 82v· S1006, 32v.

⁵⁶ αὐτῷ PBA46, 61r· PBA392, 82v· S980, 65r· S1006, 32v] αὐτὸ PBA217, 65v.

⁵⁷ εἰς εὐφροσύνην PBA46, 61r· PBA392, 82v· S980, 65r· PBA217, 65v] εὐφροσύνην εὐφροσύνην S1006, 32v.

⁵⁸ μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ PBA46, 61r· S980, 65r· PBA217, 65v] ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνουσιν PBA392, 82v· S1006, 32v.

⁵⁹ τελείωσον B 30r· K 62v· Ζερβού 483· *Ρώμη* πη'· *Εγκαίνια ναού* 68] τελείωσον Goar 671.

⁶⁰ μετασχούσιν B 30r· K 62v· Ζερβού 483· Goar 671· *Ρώμη* πη'] μετέχουσιν *Εγκαίνια ναού* 68.

⁶¹ καὶ B 30r· K 62v] om. Goar 671· Ζερβού 483· *Ρώμη* πη'· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁶² τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁμόνοιαν B 30r· K 62v· Goar 671· *Ρώμη* πη'] τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν ἀγάπην Ζερβού 483· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁶³ τὴν PBA46, 61r· S980, 65v· PBA217, 66r] om. PBA392, 82v· S1006, 33r.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμός ἡμῶν καὶ ὁ φωτισμός, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν⁶⁴ ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου⁶⁵ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας⁶⁶.

Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἁγιασμός καὶ ὁ⁶⁷ φωτισμός ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν⁶⁸ εὐχαριστίαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν⁶⁹.

Ἡ δευτέρα ακολουθία «εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινῶν καὶ ἀθίκτων» (B18) περιλαμβάνει:

1. Εὐλογία «Εἰρήνη πᾶσι» καὶ ἀνάγνωση τῆς ευχῆς καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου δίσκου (B18.2).
2. Ευχή καθαγιασμοῦ τοῦ ἁγίου ποτηρίου (B18.3).
3. Χρήση με ἅγιο μύρο τοῦ δίσκου καὶ τοῦ ποτηρίου (B18.4).
4. Εκφώνηση πανηγυρικῆς δοξολογικῆς κατακλείδας «Ἰδοὺ ἡγίασται καὶ τετελειώται ...» (B18.5).

Ἀκολουθώντας τὴν παραπάνω ἀρίθμηση θα μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἐξῆς:

1-2: Στὴν ακολουθία B18 ἔχουμε ἀπὸ μία ευχή νὰ προορίζεται στὸ δίσκο (B18.2) καὶ στὸ ποτήριο (B18.3) ἀντίστοιχα, με τὴν ευλογία «Εἰρήνη πᾶσι» νὰ προηγείται τῆς πρώτης ευχῆς τοῦ δίσκου.⁷⁰ Εἶναι σημαντικό νὰ υπογραμμίσουμε τὸ γεγονός ὅτι ἡ φράση στὴν πρώτη ευχή γιὰ τὸ δίσκο (B18.2) «ἵνα ἐν αὐτῷ σφαγιάσωμεν τὸν ἄμνὸν ... τὸν αἶροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου» εἶναι παράλληλη με τὴν ἀντίστοιχη φράση τῆς οπισθάμβωνου ευχῆς τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἀπ. Μάρκου «ὁ ἄμνὸς τοῦ Θε-

⁶⁴ δόξαν B 30r· Goar 671· Ζερβού 483· *Ρώμη* πθ· *Εγκαίνια ναού* 68] καὶ εὐχαριστίαν καὶ προσκύνησιν add. K 62v.

⁶⁵ σου B 30v· K 62v· Ζερβού 483· *Ρώμη* πθ· *Εγκαίνια ναού* 68] om. Goar 671.

⁶⁶ αἰῶνας B 30v] τῶν αἰώνων add. K 62v· Goar 671· *Ρώμη* πη· τῶν αἰώνων. Ἀμήν add. Ζερβού 483· *Εγκαίνια ναού* 68.

⁶⁷ ὁ PBA46, 61r· PBA392, 83r· S1006, 33r] om. S980, 65v· PBA217, 66r.

⁶⁸ τὴν PBA46, 61r] om. PBA392, 83r· S1006, 33r· S980, 65v· PBA217, 66r.

⁶⁹ καὶ τῷ ἀγίῳ – Ἀμήν PBA46, 61v· PBA392, 83r] om. S980, 65v· καὶ τῷ ἀγίῳ – αἰώνων S1006, 33r· PBA217, 66r.

⁷⁰ Στὴν ἔκδοση τῆς ευχῆς διατηρεῖται στὴν ἐπίκληση τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ τύπος ὅπως παραδίδεται στὰ κυπριακά ευχολόγια «τῆ ἁγιαστικῆ σου δυνάμει τοῦ παναγίου Πνεύματος» (*Barb. gr.* 390, *Κιτίου* 18, *Διονυσίου* 489), ἀντὶ τῆς ορθότερης συντακτικῆς γραφῆς τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ σιναϊτικῶν ευχολογίων «τὴν ἁγιαστικὴν δυνάμει τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος» (*Ἀλεξανδρείας*: 46, 392, 217 καὶ *Σινά*: 980, 1006), βλ. τὴ σχετικὴ ἔκδοση τῆς ευχῆς B18.2.

οὔ ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν σφαιγιαζόμενος».⁷¹

3: Στην ακολουθία B18 δεν γίνεται αναφορά στο πρόσωπο το οποίο προΐσταται του καθαγιασμού, η δε χρήση με ἅγιο μύρο του δίσκου και του ποτηρίου αφήνει να νοηθεί ότι η ὅλη διάταξη τελείται ἀπὸ τον ἐπίσκοπο, ὡπως ἄλλωστε και η ακολουθία B13.⁷² Η χρήση με ἅγιο μύρο του δίσκου και του ποτηρίου (B18.4) ἐπιτελεῖται τῶν δύο ευχῶν, σε ἀντίθεση με την ακολουθία B13.4, ὅπου η χρήση με ἅγιο μύρο προηγείται τῆς ἴδιας τῆς ευχῆς. Η χρήση με ἅγιο μύρο συνοδεύεται με τὴν ἐπίκληση τῆς Ἁγίας Τριάδας («Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ...»),⁷³ ὡπως ακριβῶς και στην περίπτωση τριπλῆς χύσης χλιαροῦ νεροῦ πάνω στην αγία τράπεζα στην ακολουθία εγκαινίων ναοῦ.⁷⁴

4: Η ὅλη διάταξη ολοκληρώνεται με τὴν ἐκφώνηση τῆς πανηγυρικής δοξολογικῆς κατακλείδας «Ἴδου ἡγίασται καὶ τετελείωται ...» (B18.5), η οποία ἀπευθύνεται και στα δύο ιερά σκεύη.

Για τὸ λειτουργικό προσανατολισμό γύρω ἀπὸ τὴν προσέλευση τῆς ακολουθίας καθαγιασμοῦ δίσκου και ποτηρίου B18 θα πρέπει να στραφούμε πρὸς τα ευχολόγια με τόπο προσέλευσής τους τὴν ἐλληνορθόδοξη Μέση Ἀνατολή (Ιεροσόλυμα, Ἀλεξάνδρεια, Σινά):

Α. Στα ευχολόγια *Ἀλεξανδρείας* 46 φφ. 60α-61β (14ος αι.),⁷⁵ *Ἀλεξανδρείας* 392 φφ. 81β-83α (ἔτος 1407)⁷⁶ και *Σινά* 1006 φφ. 31β-33α (15ος αι.),⁷⁷ ἀπαντοῦν μετὰ τὴν ακολουθία καθαγια-

⁷¹ Cuming 59.6-7.

⁷² Για τὸ ἐπισκοπικό δίκαιο καθαγιασμοῦ ναοῦ και ἀντιμνησίων, βλ. τὴν ὅλη συζήτηση Ἰωαννίδης, «Ἀντιμνήσια» 319-320 και ὑποσ. 81· του ἴδιου, «Τάξη εγκαινίων» 385 και ὑποσ. 301.

⁷³ Η ακολουθία B13.4 ἀρκείται στη λιτὴ ἀναφορά για χρήση με ἅγιο μύρο, χωρὶς περαιτέρω πληροφορίες για συνοδευτικὴ φράση, πρβλ. ἐπίσης Goar 671· *Ρώμη* πη'. Στην ἐπανεκδόση τῆς ακολουθίας B13 στα λειτουργικά βιβλία Ζερβού 482 και *Εγκαινία ναοῦ* 67 ἔχουμε κατὰ τὴν χρήση με ἅγιο μύρο τὴν προσθήκη τῆς φράσης «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν».

⁷⁴ Ἰωαννίδης, «Τάξη εγκαινίων» 348 (72.14), 361-362· του ἴδιου, «Dedicazione» 160-161.

⁷⁵ Πρβλ. ἐπίσης Dmitr II, 348-349.

⁷⁶ Πρβλ. ἐπίσης Dmitr II, 378.

⁷⁷ Πρβλ. ἐπίσης Dmitr II, 616-617.

σμού αντιμηνσίων, δύο ανεξάρτητες μεταξύ τους διατάξεις καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου.⁷⁸

Η πρώτη ακολουθία αναφέρεται στον άγιο δίσκο και περιλαμβάνει:⁷⁹

1. Ευχή «Κατάπεμψον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ...» (πρβλ. B18.2).⁸⁰
2. Χρήση με άγιο μύρο μαζί με τη συνοδευτική φράση «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ...» (πρβλ. B18.4).⁸¹
3. Πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα «Ἴδου ἡγίασται καὶ τετελείωται ὁ ἅγιος δίσκος δι' οὗ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ προσφέρομεν ἐν αὐτῷ καὶ διαδίδεται τοῖς πιστοῖς εἰς ἄφεισιν

⁷⁸ Στο ευχολόγιο *Αλεξανδρείας* 46 προβλέπεται η τέλεση και των δύο ακολουθιών από τον επίσκοπο, ενώ στα ευχολόγια *Αλεξανδρείας* 392 και *Σινά 1006*, παρόλο που δεν γίνεται ξεκάθαρη μνεία του επισκόπου, φαίνεται να υπονοείται η παρουσία του, όπως και στην ακολουθία B18.

⁷⁹ *Αλεξανδρείας* 46 (φ. 60α-β) κάτω από τον τίτλο «εὐχή ἐπὶ δίσκον καινὸν και ναοῦ πόδι»· *Αλεξανδρείας* 392 (φφ. 81β-82α) και *Σινά 1006* (φφ. 31β-32α) κάτω από τον τίτλο «εὐχή τοῦ ἁγίου δίσκου».

⁸⁰ Η ευχή αυτή στο *Αλεξανδρείας* 46 (φ. 60β) αναφέρεται σε πληθυντικό αριθμό δίσκων «Κατάπεμψον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπὶ τοὺς δίσκους τούτους ...», ενώ στα ευχολόγια *Αλεξανδρείας* 392 (φ. 81β) και *Σινά 1006* (φφ. 31β-32α) γίνεται λόγος σε ενικό αριθμό δίσκων «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κατάπεμψον ἐπὶ τὸν δίσκον τούτον ...». Είναι σημαντικό να παραθέσουμε το προοίμιο της ακολουθίας του ευχολογίου *Αλεξανδρείας* 46 (φ. 60α), το τμήμα εκείνο το οποίο προηγείται της ευχής: «Λέγει ὁ ἀρχιδιάκων· Ἐπὶ προσευχὴν στά(θητε). Λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Εἰρήνη πάσι. Καὶ ὁ ἀρχιδιάκων· Προσεύξασθε. Ὁ λαὸς· Κύριε ἐλέησον. Ὁ ἐπίσκοπος λέγει τὴν εὐχὴν ταύτην ...». Εκτός από την ευλογία «Εἰρήνη πάσι» πριν την ανάγνωση της σχετικής ευχής, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε τις δύο προτροπές του αρχιδιακόνου «ἐπὶ προσευχὴν στάθητε» και «προσεύξασθε», οι οποίες παραπέμπουν στην ορθόδοξη λειτουργική παράδοση του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, αφού αυτές μαρτυρούνται κατ' εξαίρετο τρόπο στην ελληνορθόδοξη λειτουργία του Απ. Μάρκου, βλ. την πρώτη φράση Cuming 58.1· και τη δεύτερη Cuming: 7.2, 8.2, 14.1-2, 25.1-2, 25.14-15, 26.28-29. Την παρουσία των εκφράσεων αυτών θα υπογραμμίσει και ο I. G. Passarelli, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα και τη συχνή παρουσία τους στην κοπτική λειτουργική παράδοση, βλ. Passarelli, "Vasi sacri" 298-299. Για την προτροπή «ἐπὶ προσευχὴν στάθητε» στην κοπτική λειτουργική παράδοση, βλ. επίσης O. H. E. Burmester, "Vesting Prayers and Ceremonies of the Coptic Church", OCP 1 (1935) 312-314.

⁸¹ *Αλεξανδρείας* 46 (φ. 60β), όπου η σχετική αναφορά για χρήση με άγιο μύρο απαντά στο αραβικό κείμενο του περιθωρίου και όχι στο ελληνικό πριν τη συνοδευτική φράση «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Στα ευχολόγια *Αλεξανδρείας* 392 (φ. 81β) και *Σινά 1006* (φ. 32α), αμέσως μετά την ευχή σημειώνεται: «εἶτα βάνει μέγα μύρος ἀπέσω και λέγει μεγαλοφώνως· Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ...».

ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν» (πρβλ. B18.5).⁸²

Ἡ δεύτερη διάταξη αναφέρεται στο ἅγιο ποτήριο και περιλαμβάνει:⁸³

1. Ευχή α' «Ἐπίταξον, Κύριε, ἐπὶ τὸ ποτήριον ...» (πρβλ. B18.3).⁸⁴
2. Χρήση με ἅγιο μύρο (πρβλ. B18.4).⁸⁵
3. Πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα «Ἴδου ἡγιασται καὶ τετελείωται τὸ ποτήριον τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου τῆ ἐνεργεία τοῦ Πατρὸς καὶ τῆ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν» (πρβλ. B18.5).⁸⁶
4. Ευχή β' «Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ ποτήριον ...» (πρβλ. B13.4).⁸⁷

⁸² *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82α) και *Σινά 1006* (φ. 32α) κάτω από τη σημείωση: «λέγει δὲ καὶ τὴν εὐχὴν ταύτην· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ἴδου ἡγιασται ...». Ἡ ἀντίστοιχη δοξολογική κατακλείδα στο ευχολόγιο *Αλεξανδρείας 46* (φ. 60β) απευθύνεται σε πληθυντικό αριθμό δίσκων.

⁸³ *Αλεξανδρείας 46* (φφ. 60β-61β) κάτω από τον τίτλο «εὐχή ἐπὶ τὸ ποτήριον και-νὸν (καὶ νᾶ cod.)». *Αλεξανδρείας 392* (φφ. 82α-83α) και *Σινά 1006* (φφ. 32α-33α) κάτω από τον τίτλο «εὐχή ἐτέρα τοῦ ποτηρίου».

⁸⁴ *Αλεξανδρείας 46* (φφ. 60β-61α), *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82α-β) και *Σινά 1006* (φ. 32α-β). Ἡ ουσιαστική παραλλαγή του κειμένου της ευχῆς των τριῶν υπό μελέτη ευχολόγιο σε σύγκριση με την B18.3 ἐγκείται στη δοξολογική κατακλείδα: «Εὐδοκία τοῦ ἀνάρχου σου γεννήτορος δι' οὐ καὶ μεθ' οὐ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ (καὶ ἀγαθῷ om. *Αλεξανδρείας 46*, φ. 61α) καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν», βλ. *Αλεξανδρείας 46* (φ. 61α), *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82α-β), *Σινά 1006* (φ. 32β).

⁸⁵ *Αλεξανδρείας 46* (φ. 61α), ὅπου ἡ σχετική ἀναφορὰ για χρήση με ἅγιο μύρο ἀπαντᾷ στο ἀραβικό κείμενο του περιθωρίου και ὄχι στο ἐλληνικό πριν τη συνοδευτική φράση «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας». Στὰ ευχολόγια *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82β) και *Σινά 1006* (φ. 32β), ἀμέσως μετὰ την ευχή σημειώνεται: «καὶ βάνει μέσον τοῦ ἁγίου ποτηρίου μέγα μύρος καὶ εἰς τὸν ἅγιον δίσκον», χωρὶς να γίνεται ἀναφορὰ σε συνοδευτική φράση.

⁸⁶ *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82β) και *Σινά 1006* (φ. 32β). Ἡ ἀντίστοιχη δοξολογική κατακλείδα στο ευχολόγιο *Αλεξανδρείας 46* (φ. 61α) δεν απευθύνεται αποκλειστικά στο «ἅγιο ποτήριον», ἀλλὰ στα «σκεῦη τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου»: «Ἴδου ἡγιασται καὶ τετελείωται τὰ σκεῦη τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου τῆ ἐνεργεία τοῦ Πατρὸς καὶ τῆ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας». Ἡ δοξολογική κατακλείδα B18.5, παρόλο που ἀκολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ το σχετικό κείμενο των τριῶν ευχολογίων για τὸ ἅγιο ποτήριο, απευθύνεται και στα δύο σκεῦη μαζί «ὁ ἅγιος δίσκος σὺν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ», προσθέτοντας ἐπιπλέον τη φράση στην τριαδολογική ἀναφορὰ «καὶ τῆ εὐδοκία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ».

⁸⁷ *Αλεξανδρείας 46* (φ. 61α-β): «Λέγει ὁ ἀρχιδιάκονος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τὴν εὐχὴν· Δέσποτα ...». *Αλεξανδρείας 392* (φφ. 82β-83α) και *Σινά*

Β. Στα ευχολόγια *Σινά 980* φ. 65α-β (έτος 1475)⁸⁸ και *Αλεξανδρείας 217* φφ. 65α-66α (έτος 1501),⁸⁹ απαντούν τρεις αυτόνομες συνεχόμενες ευχές, απευθυνόμενες στα άγια σκεύη δίσκου και ποτηρίου, χωρίς να προβλέπεται η χρήση τους με άγιο μύρο:

1. Πρώτη είναι η «εὐχή ἐπὶ δίσκον ναοῦ καινόν· Κατάπεμψον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τοὺς δίσκους τούτους ...» (πρβλ. B18.2).⁹⁰
2. Δεύτερη ακολουθεί η «εὐχή εἰς ποτήριον καινόν· Ἐπίταξον, Κύριε, ἐπὶ τὸ ποτήριον ...» (πρβλ. B18.3).⁹¹
3. Τρίτη η «εὐχή εἰς ποτήριον καινούργιον· Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὸ ποτήριον ...» (πρβλ. B13.4).⁹²

Στα κυπριακά ευχολόγια απαντά η ίδια ακριβώς διάταξη B18 στο *Διονυσίου 489* (φφ. 50β-51α) και στο *Κιτίου 18*.⁹³ «Τάξις γινομένη ἐπὶ καθιερώσει δίσκου καὶ ποτηρίου» παραδίδεται στο

1006 (φφ. 32β-33α): «Εἶτα λέγει καὶ ταύτην τὴν εὐχὴν· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Δέσποτα ...». Βλ. τὴν εὐχὴ αὐτὴ καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια γιὰ τὸ B13.4. Εἶναι πολὺ πιθανὸ καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς διάταξης καθαγιασμοῦ ποτηρίου νὰ ολοκληρωθῶνταν με τὴν πανηγυρικὴ δοξολογικὴ κατακλείδα «Ἴδου ἡγίασαι καὶ τετελείωται ...» με δεδομένο: (α) τὴν ἀντίστοιχη περίπτωση καθαγιασμοῦ δίσκου στα τρία αὐτὰ ευχολόγια, ἡ ὁποία περιλαμβάνει μίᾳ μόνο εὐχὴ καὶ ολοκληρώνεται με τὴ δοξολογικὴ πανηγυρικὴ κατακλείδα, (β) ὅπως ἔχουμε ἤδη συζητήσει καὶ σε ἄλλες περιπτώσεις, ἡ δοξολογικὴ κατακλείδα «Ἴδου ἡγίασαι καὶ τετελείωται ...» ἐπέχει θέση πανηγυρικῆς ολοκλήρωσης μιᾶς διάταξης, βλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση Ἰωαννίδης, «Ἀντιμήνσια» 325-326. Κρίνοντας ἀπὸ τὴν ἀκολουθία B13.4 καὶ τὴ μαρτυρία τῶν ευχολογίων *Σινά 980* (φ. 65α-β) καὶ *Αλεξανδρείας 217* (φφ. 65β-66α), ἡ δευτέρη αὐτὴ εὐχὴ θὰ πρέπει ἀρχικὰ νὰ αποτελοῦσε ἐναλλακτικὴ ἐπιλογή γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἀγιασμοῦ ποτηρίου.

⁸⁸ Πρβλ. ἐπίσης Dmitr II, 427.

⁸⁹ Πρβλ. ἐπίσης Dmitr II, 666· Μοσχονά 146-147.

⁹⁰ *Σινά 980* (φ. 65α), *Αλεξανδρείας 217* (φ. 65α-β). Παρόλο που ὁ τίτλος τῆς εὐχῆς ἀναφέρεται σε δίσκο (ενικός ἀριθμός), ἡ ἴδια ἡ εὐχὴ κάνει λόγο σε πληθυντικὸ ἀριθμὸ δίσκων.

⁹¹ *Σινά 980* (φ. 65α), *Αλεξανδρείας 217* (φ. 65β). Τόσο ὁ τίτλος, ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ εὐχὴ, ἀναφέρονται σε ἓνα καὶ μοναδικὸ ποτήριο. Ἡ οὐσιαστικὴ παραλλαγή τοῦ κειμένου τῆς εὐχῆς τῶν δύο ευχολογίων σε σύγκριση με τὴν B18.3 ἐντοπίζεται στὴ δοξολογικὴ κατακλείδα: «Εὐδοκία τοῦ ἀνάρχου σου γεννήτορος δι' οὐ καὶ μεθ' οὐ σοὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν», πρβλ. ἐπίσης *Αλεξανδρείας 46* (φ. 61α), *Αλεξανδρείας 392* (φ. 82α-β), *Σινά 1006* (φ. 32β).

⁹² *Σινά 980* (φ. 65α-β), *Αλεξανδρείας 217* (φφ. 65β-66α). Βλ. τὴν εὐχὴ αὐτὴ καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια γιὰ τὸ B13.4.

⁹³ Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* 43-44.

λειτουργικό χειρόγραφο Αγ. Νεοφύτου 13 φ. 57α-β (έτος 1693) και περιλαμβάνει:⁹⁴

1. Εισαγωγή (φ. 57α):

«Μετὰ τὸν Εὐλογητόν, Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, Ὅτι σοῦ ἐστίν. Τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ κοντάκιον».

2. Α' ευχή – στον άγιο δίσκο (φ. 57α):

«Καὶ ἡ εὐχή παρὰ τοῦ ἀρχιερέως.

Εἰρήνη πάσι. Ὁ διάκονος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κατάπεμψον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν τῇ ἀγιαστικῇ δυνάμει τοῦ παναγίου σου Πνεύματος τὴν ἀλήθειάν σου ἐπὶ τὸν δίσκον τοῦτον, ἵνα ἐν αὐτῷ σφραγίζεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὸ διαδιδόμενον τοῖς πιστοῖς ὅπως μεταβώσιν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, εὐδοκία τῆς σῆς ἀγαθότητος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

3. Β' ευχή – στο άγιο ποτήριο (φ. 57β):

«<Ε>πίβλεψον, Κύριε, ἐπὶ τὸ ποτήριον τοῦτο κα<τα>πέμψων τὸ Πνεῦμά σου τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν ἀπεριγράπτων σου κόλπων, ἵνα προσφέρωμεν ἐν τούτῳ τὸ αἷμα σου τὸ τίμιον ὃ ἐξέχεας τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεσιν ἀμπλακημάτων τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ παθήματά σου. Ὅτι σὺ εἶ ὁ δοτὴρ τῆς χάριτος καὶ σοὶ πρέπει δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

4. Χρήση με άγιο μύρο (φ. 57β): «Εἶτα χρίει αὐτὰ τὸ ἅγιον μύρον λέγων· Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· λέγων τὸν ψαλμόν, Ἴδου δὴ τί καλὸν ἢ τί τεργνόν, ἕως τέλους».

5. Απόλυση (φ. 57β): «Καὶ ἀπόλυσις».

Ἡ διάταξη αὐτὴ τελεῖται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο καὶ προβλέπει, πέρα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή/ἀπόλυση καὶ τὶς διάφορες παραλλαγές στα κείμενα τῶν ευχῶν σε σύγκριση με τὰ ἄλλα τρία κυπριακὰ ευχολόγια, τὴν ἀνάγνωση τοῦ ψαλμοῦ 132 νὰ συνοδεύει τὴν χρίση με ἅγιο μύρο τοῦ δίσκου καὶ τοῦ ποτηρίου.⁹⁵

⁹⁴ Για τὸ χειρόγραφο αὐτὸ, βλ. Α. Jakovljević, *Catalogue of Greek Manuscripts in the Library of the Monastery of St. Neophytos (Cyprus)*, Nicosia 2002, 98-100.

⁹⁵ Προβλ. τὴν χρήση τοῦ Ψαλμοῦ 132 νὰ συνοδεύει τὴν ἀπόσμηξη τῆς αγίας τράπεζας με ἅγιο μύρο, βλ. τὴν ὅλη συζήτηση I. Bizău, "Les psaumes et leur interprétation

Στην κυπριακής προέλευσης τάξη των εκκλησιαστικών οφφικίων⁹⁶ ο «μέγας σκευοφύλαξ» κατατάσσεται τρίτος στην πρώτη πεντάδα των οφφικίων, έχοντας υπό την ευθύνη του το σκευοφυλάκιο και τα ιερά σκεύη της εκκλησίας, χωρίς αναφορά σε οποιοδήποτε καθαγιασμό αγίου δίσκου ή ποτηρίου.⁹⁷ Σε σχετική παράγραφο στο κεφάλαιο των χειροτονιών της κυπριακής πραγματείας περί των «έπτα μυστηρίων τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας», όπως αυτή παραδίδεται στους κώδικες (Oxford) *Bodleian Lincoln College gr. 19* φ. 47β (16ος αι.), *Barb. gr. 390* (φ. 142β)⁹⁸ και (Λονδίνο) Βιβλιοθήκη Βρετανικού Μουσείου *Additional 15422* φ. 28β (17ος αι.)⁹⁹ υπογραμμίζεται στους ιερείς «ἡγ. ὅτι οὐ γρηῖ τὰ ἱερά σκεύη τῆς ἐκκλησίας κοσμοκοῖς δανειζεν».¹⁰⁰

dans le rituel orthodoxe de la consécration de l'église", στο *La liturgie, interprète de l'Écriture. II: Dans les compositions liturgiques, prières et chants*. Conférences Saint-Serge, XLIXe semaine d'études liturgiques. Paris, 24-27 Juin 2002, επιμέλεια C. Braga, A. Pistoia (BELS 126), Roma 2003, 152-154· Ιωαννίδης, «Τάξη εγκαινίων» 349 (72.18), 361-362.

⁹⁶ Για την κυπριακή οικογένεια χειρογράφων της τάξης των εκκλησιαστικών οφφικίων, βλ. Darrouzès, *Οφφίκια* 225-242, 556-563.

⁹⁷ K¹ (= *Palatino gr. 367*, φ. 162α) τρίτος κατά σειρά στην πρώτη πεντάδα: «Ὁ μέγας σκευοφύλαξ ἄρχει τοῦ σκευοφυλακίου καὶ τῶν ἱερῶν», την έκδοση βλ. Darrouzès, *Οφφίκια* 556.3· K² (= *Paris gr. 1391*, φ. 211α-β) τρίτος κατά σειρά στην πρώτη πεντάδα του δεξιού χορού: «Ὁ μέγας σκευοφύλαξ εἰς τὰ τῶν ἁγίων σκευῶν τῆς ἐκκλησίας, ἦγουν τὶ ἱερά καὶ ὄλον τὸ σκευοφυλακίον», την έκδοση βλ. Darrouzès, *Οφφίκια* 557.3 και 558.3· K³ (= *Paris gr. 1140A*, φφ. 81α-82α και *Διονυσίου* 489, φ. 187β) «Ἔστι δὲ καὶ τρίτον τούτων ὀφφίκιον, ὅπερ κέκληται μέγας σκευοφύλαξ· σκεύη γὰρ πάντα τὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτὸς ἐπιτηρεῖ», την έκδοση βλ. Darrouzès, *Οφφίκια* 561.3. Βλ. επίσης τις αντίστοιχες διατάξεις στα ευχολόγια *Barb. gr. 390* (φφ. 115β, 117α) τρίτος κατά σειρά στην πρώτη πεντάδα του δεξιού χορού: «Ὁ μέγας σκευοφύλαξ ἴσταται παρὰ τῆς θύρας τοῦ σκευοφυλακίου, ἵνα εἴ τι σκευὸς ζητηθῆ ἔκ τῶν ἁγίων σκευῶν, κηρούς τε καὶ ἀλλαξήματα δίδονται παρ' αὐτοῦ, ἀναγράφει δὲ καὶ πᾶν σκευὸς τῆς ἐπισκοπῆς καὶ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀναφέρειν τῷ ἀρχιερεῖ» και (Μιλάνο) Εθνική Βιβλιοθήκη *Brera AD XI 47* φφ. 37β και 38β (έτος 1573) τρίτος κατά σειρά στην πρώτη πεντάδα του δεξιού χορού: «Ὁ σκευοφύλαξ νὰ ἐπιβλέπει τὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας, ἦγουν τὸ σκευοφυλάκιον».

⁹⁸ Α. Τηλλυρίδου, «Ἄγνωστα κείμενα διὰ τοὺς μητροπολίτας Κυρηνείας Τιμόθεον (1625;-1647), Πάφου καὶ Τριμυθούντος Νεκτάριον (1677-1686) καὶ Ἀμαθοῦντος Γερμανὸν (1572-1600)», *Θεολογία* 47 (1976) 370.

⁹⁹ Βλ. την έκδοση Π. Ι. Κιριμίση, «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 47 (1983) 80.

¹⁰⁰ Πρβλ. επίσης και το αντίστοιχο κείμενο στο *Διονυσίου* 489 (φ. 132r) «ὅτι οὐ δεῖ τὰ θεῖα πέπλα κοινοῦσθαι ἐν κοσμοκοῖς, οὔτε αὐὸ δίσκον», J. Darrouzès, "Textes synodaux chypriotes", *REB* 37 (1979) 103.44 (No 18). Στα *Κυπριακά Νόμματα* στην «ἐκλογή ἀπὸ διαφόρων κανόνων περὶ τοῦ ποῖα ἀμαρτήματα κωλύουσι τὴν ἱερωσύνην καὶ πρόσχε ἀκριβῶς» συμπεριλαμβάνεται και ἡ κλοπὴ ἱερῶν σκευῶν «ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὰ ἱερά ἢ ἐκ τῶν σκευῶν ἔκλεψέ τι καὶ εἶναι ἱερόσυλος», βλ. Θ.

Ο J. Goar θα εκδόσει πρώτος στο ευχολόγιό του την ακολουθία B18 του κυπριακού λειτουργικού κώδικα *Barb. gr. 390*,¹⁰¹ και χάρις σ' αυτόν η κυπριακή λειτουργική πράξη γύρω από τον καθαγιασμό δίσκου και ποτηρίου θα αντιπροσωπεύσει γι' ακόμη μια φορά τη σημερινή λειτουργική πράξη της ελληνορθόδοξης Εκκλησίας,¹⁰² και όχι μόνο.¹⁰³ Μαζί, όμως, με την έκδοση του J. Goar φθάνουν στις εν χρήσει έντυπες εκδόσεις τα διάφορα λάθη μεταγραφής και οι άστοχες επιλογές αλλαγών του πρώτου εκδότη. Μεταξύ αυτών θα πρέπει να σημειώσουμε τα παρακάτω χαρακτηριστικά παραδείγματα:¹⁰⁴

B18:

1. B18.2: «Κατάπεμψον ... **εὐδοκία τῆ σῆ ἀγαθότητι** ...»
2. B18.3: «**Ἐπίταξον** ... δι' οὐ ἐξέχεας ἐπὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεισιν **ἀμπλακημάτων**»
3. B18.4: «Εἶτα χρίει **αὐτὰ** τὸ ἅγιον μύρον λέγων»
4. B18.5: «καὶ τῆ εὐδοκία τοῦ μονογενοῦς **σου** Υἱοῦ»

Goar 672:

1. «Κατάπεμψον ... **εὐδοκία, καὶ τῆ σῆ ἀγαθότητι** ...»¹⁰⁵
2. «**Ἐπίτασον** ... δι' οὐ ἐξέχεας **ἔλεος**, ἐπὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεισιν **ἀμαρτημάτων**»¹⁰⁶
3. «Εἶτα χρίει τὸ ἅγιον μύρον λέγων»¹⁰⁷
4. «καὶ τῆ εὐδοκία τοῦ μονογενοῦς **αὐτοῦ** Υἱοῦ»¹⁰⁸

Στην κωνσταντινουπολίτικη λειτουργική πράξη είναι παντελώς άγνωστη η διάταξη καθαγιασμού αγίου δίσκου και ποτηρίου, συμπεριλαμβανομένης και της χρίσης τους με άγιο μύρο,¹⁰⁹

Παπαδοπούλλου, "Κυπριακά Νόμματα", Μελέται και Ὑπομνήματα 1 (1984) 101.25-26.

¹⁰¹ Goar 672.

¹⁰² Ζερβού 483-484· *Εγκαίνια ναού* 68-69. Για την ιστορία των διαφόρων εκδόσεων της ακολουθίας B18 από το ευχολόγιο του J. Goar μέχρι σήμερα, βλ. Passarelli, "Vasi sacri" 302· Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 241-242.

¹⁰³ *Ρώμη* 4α'.

¹⁰⁴ Βλ. επίσης Passarelli, "Vasi sacri" 301-302· Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 243.

¹⁰⁵ Βλ. Ζερβού 483-484· *Εγκαίνια ναού* 68: «τῆ σῆ εὐδοκία καὶ ἀγαθότητι»· *Ρώμη* 4α': «εὐδοκία καὶ τῆ σῆ ἀγαθότητι».

¹⁰⁶ Βλ. Ζερβού 484· *Εγκαίνια ναού* 69: «Ἐπίτασον ... δι' οὐ ἐξέχεας ἔλεος ἐπὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ, εἰς ἄφεισιν ἀμαρτημάτων»· *Ρώμη* 4α': «Ἐπίτασον ... δι' οὐ ἐξέχεας ἔλεος ἐπὶ τῷ σῷ ποιμνίῳ εἰς ἄφεισιν ἀμαρτημάτων».

¹⁰⁷ Βλ. Ζερβού 484· *Εγκαίνια ναού* 69: «Εἶτα χρίει τῷ ἁγίῳ Μύρῳ, λέγων»· *Ρώμη* 4α': «Εἶτα χρίει τῷ ἁγίῳ Μύρῳ λέγων».

¹⁰⁸ Βλ. Ζερβού 484, *Ρώμη* 4α', *Εγκαίνια ναού* 69: «καὶ τῆ εὐδοκία τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ».

¹⁰⁹ Στη διαμάχη η οποία ξέσπασε ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ περὶ ιερῶν σκευῶν, κειμηλίων και αγίων εικόνων (1081-1095), ο κατεξοχὴν πολέμιος της πρακτικῆς εκποίησης ιερῶν σκευῶν Λέων Χαλκηδόνας δεν συμπεριλαμβάνει στα επιχειρήματά

μέχρι και την εποχή του αγίου Συμεών, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (†1429).¹¹⁰ Αντίθετα, σχετικές ευχές για τον αγιασμό ιερών σκευών και άλλων ιερών αντικειμένων απαντούν σε ελληνικά χειρόγραφα ευχολόγια της Κάτω Ιταλίας, όπως στο *Bodleian Auct. E.5.13* (έτος 1121/22-1132)¹¹¹ και *Grottaferrata Γ.β. XIII* (13ος αι.),¹¹² ευχές οι οποίες προέρχονται από τη λατινική λειτουργική πράξη.¹¹³

του τυχόν καθαγιασμό ιερών σκευών με ειδική προς τούτο ακολουθία ή χρήση τους με άγιο μύρο, δηλωτικό ότι αυτός ήταν άγνωστος τουλάχιστο στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Α. Α. Γλαβίνα, *Ἡ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081-1118) περὶ ἱερῶν σκευῶν, κειμηλίων καὶ ἁγίων εἰκόνων ἔρις (1081-1095)* (Βυζαντινά Κείμενα καὶ Μελέται 6), Θεσσαλονίκη 1972, 110-115.

¹¹⁰ Για την όλη συζήτηση, βλ. Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 131-134, 244.

¹¹¹ Δύο ομάδες μεταγενέστερων προσθηκών στο ευχολόγιο *Bodl. Auct. E.5.13* αναφέρονται στον καθαγιασμό ιερών σκευών. Η πρώτη ομάδα, η οποία χρονολογείται μεταξύ των ετών 1150-1175, αποτελείται από έξι ευχές και είναι καρπός μετάφρασης από λατινικό αρχιερατικό νορμανδικής προέλευσης: «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι δίσκον» (φ. 251α), «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι κρατήρα» (φ. 251α), «Εὐχή ἄλλη» (φ. 251α-β), «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι σινδόνας ἢ ἅγια καλύμματα καὶ ἐνδυτὰς τῆς ἁγίας τραπέζης» (φ. 251β), «Εὐχή ἄλλη» (φ. 251β-252α), «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι στολὰς ἱερατικὰς ἦγουν φελώνια, στιχάρια καὶ λοιπά» (φ. 252α-β), βλ. Jacob, “Euchologe du Saint-Sauveur” 292, 294, 296, 357-359 (No 74*.1-6). Οι έξι αυτές ευχές μαρτυρούνται σε ακόμη δύο κατω-ιταλικά ευχολόγια: *Napoli II C 21* (τέλος 12ου αι.) [βλ. G. Pierleoni, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Nationalis Neapolitanae I*, Roma 1962, 255 (No 10)· Jacob, “Euchologe du Saint-Sauveur” 296] και *Messina gr. 124* (πρώτο μισό 14ου αι.), βλ. Jacob, “Euchologe du Saint-Sauveur” 284, 296. Η δεύτερη ομάδα έπεται χρονολογικά της πρώτης (12ος-13ος αι.) και αποτελείται από τρεις ευχές βυζαντινής προέλευσης: «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι τὰ σκεῦη τῆς ἐκκλησίας» (φ. 249β: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ θησαυρὸς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ παντὸς ἀγιασμοῦ χορηγὸς ...»), «Εὐχή ἑτέρα» (φ. 249β-250α: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ μόνος ἄγιος καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος ...»), «Εὐχή ἑτέρα» (φ. 250α: «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρεσβείαις τῆς ἁγίας ἡμῶν Θεοτόκου ...»), βλ. Jacob, “Euchologe du Saint-Sauveur” 291, 294, 296, 356-357 (No 72*.1-3).

¹¹² Στα φ. 165β-166β παραδίδεται η «Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι δισκοπότηριον: Σὺ, Δέσποτα καρδιογνώστα Κύριε, ὁ ἐπιστάμενος ἀπόρρητα ...», βλ. Passarelli, “Vasi sacri” 296-297 και Parenti, “Rito di confessione” 109 (No 25). Η ίδια ευχή χρησιμοποιείται στο ευχολόγιο *Vat. gr. 1833* (10ος αι.) στην περίπτωση ακαθάρτου..., βλ. P. Canart, *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codices Manuscripti Recensiti ... Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962, I: Codicum Enarrationes*, Città del Vaticano 1970, 275 (No 14b). Στα φ. 167α-168β απαντά η «Προσευχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι σκεῦη καὶ ἱεροῦς στολισμοῦς: Παντοδύναμε Κύριε, ποιητὰ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ διὰ τοῦ σοῦ θεράπωντος Μωσέως ...» μετά το τέλος της οποίας προβλέπεται και ο ραντισμός του ιεροῦ αντικειμένου με αγιασμένο νερό (φ. 168β «Καὶ ῥαντίζει αὐτὸ μετὰ τοῦ εὐλογημένου ὕδατος: εὐλογεῖσαι καταξίωσον, Κύριε, τὸ σκεῦος ἢ τὸν στολισμὸν τοῦτον, διὰ τῆς τοῦ ὕδατος τούτου ῥαντίσεως καὶ τῆς ἡμῶν εὐλογήσεως»), βλ. Passarelli, “Vasi sacri” 296-297 και Parenti, “Rito di confessione” 109 (No 27). Η ευχή στην προκειμένη περίπτωση είναι εμπνευσμένη από αντίστοιχη λατινική, βλ. Passarelli, “Vasi sacri” 297, όπως ἄλλωστε το ίδιο ευχολόγιο και σε ἄλλες περιπτώσεις μαρτυρεῖ τη συνάντηση της ελληνοβυζαντινής λειτουργικής παράδοσης της Κάτω

Από τη μια, η παντελώς ξένη λειτουργική πράξη καθαγιασμού ιερών σκευών στην Κωνσταντινούπολη, από την άλλη, οι πάμπολλες μαρτυρίες ενός τέτοιου καθαγιασμού στην ελληνορθόδοξη Μέση Ανατολή (Ιεροσόλυμα, Αλεξάνδρεια, Σινά), οδηγούν, χωρίς άλλο, στον τόπο προέλευσης των ακολουθιών Β: 13 και 18.¹¹⁴ Η ακολουθία καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου (Β: 13, 18) στη βυζαντινή λειτουργική πράξη της Εκκλησίας της Κύπρου, όπως αυτή καταγράφεται στα ευχολόγια του 16ου αιώνα, προέρχεται μεν από την ελληνορθόδοξη λειτουργική παράδοση των Εκκλησιών της Μέσης Ανατολής,¹¹⁵ αυτή, όμως, ενσωματώνεται και κωδικοποιείται με ένα ιδιαίτερο τρόπο στις κυπριακές

Ιταλίας με την επικρατούσα ρομανική και νορμανδική δυτική λειτουργική πράξη, βλ. την όλη συζήτηση και τα συμπεράσματα Parenti, "Rito di confessione".

¹¹³ Το γεγονός ότι η βυζαντινή λειτουργική πράξη, τουλάχιστον η πλέον γνωστή και διαδομένη παράδοση αυτή της Κωνσταντινούπολης, δεν γνωρίζει τέτοιο καθαγιασμό, αναγκάζει σε επίδραση, μετάφραση και χρήση ευχών από τη λατινική λειτουργική πράξη για εξυπηρέτηση συγκεκριμένης λειτουργικής ανάγκης.

¹¹⁴ Τη διπλή αυτή συνήθεια φαίνεται να επιβεβαιώνει σχετική ερώτηση του πατριάρχη Αλεξανδρείας Μάρκου προς τον πατριάρχη Αντιοχείας Θεόδωρο Βαλαμών (τέλη 12ου αι.) «τὰ τῶν ἁγίων ποτηρίων καὶ τῶν ἁγίων δίσκων σκεπάσματα, καὶ ἡ λοιπὴ ὡσαύτως ἑτοιμασία τραπέζης τῆς ἁγίας, καὶ τὰ ἀγγεῖα, ἐν οἷς τὰ ἅγια βαπτίσματα γίνονται, διὰ ἰδικῶν εὐχῶν ἁγιάζονται, ἢ ἀρκεῖ τούτοις εἰς ἁγιασμόν ἢ τῶν ἁγίων κοινωνία καὶ μέθεξις;» Η απάντηση του γνωστού κανονολόγου ακολουθεί τη γραμμή της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου και αντικατοπτρίζει τη λειτουργική πράξη της Κωνσταντινούπολης, όπου και διαμένει, «ἡμεῖς πιστεύομεν ἁγιάζεσθαι τὰ ποτηροκαλύμματα, καὶ τὰ δισκοκαλύμματα, καὶ τὰ λοιπά, ἅμα τῷ τεθῆναι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ καλύψαι τὰ ἅγια, καὶ ἰδικῶν εὐχῶν εἰς τὸ ἁγιασθῆναι μὴ δέεσθαι ... Ὅσα γοῦν καθολικαῖς Ἐκκλησίαις, ἢ θείοις ναοῖς μοναστηρίων προσάγονται παρὰ τινῶν, σκεπάσματα δηλονότι ἁγίων ποτηρίων καὶ ἁγίων δίσκων, ἀλλὰ μὴν καὶ ἕτερα ἅτινα σκευή, ἐπὶ πλάτος καὶ εἰκονίσματα διὰ χειρὸς ἐπισκοπικῆς ἢ ἱερατικῆς, ἀπεντεύθεν ὡς ἀνατεθειμένα τῷ Θεῷ γίνονται ἅγια καὶ ἱερά». Βλ. Ράλλη-Ποτλή, *Σύνταγμα Δ'*, 450· και τη σχετική συζήτηση Μενεβισόγλου, *Ἅγιον Μύρον* 217-219.

¹¹⁵ Το συμπέρασμα του I. G. Passarelli για λατινική επίδραση της λειτουργικής πράξης καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου στην ελληνορθόδοξη λειτουργική παράδοση δεν κατοχυρώνεται, με εξαίρεση τα παραδείγματα κατο-ιταλικών ευχολογίων, βλ. Passarelli, "Vasi sacri" 307. Είναι ανάγκη να τονιστεί η ιδιαίτερη σημασία, η οποία αποδίδεται στον καθαγιασμό δίσκου και ποτηρίου, αλλά και πολλών άλλων λειτουργικών αντικειμένων, στην κοπτική λειτουργική παράδοση, βλ. O. H. E. Khs-Burmester, *The Egyptian or Coptic Church. A Detailed Description of Her Liturgical Services and the Rites and Ceremonies Observed in the Administration of Her Sacraments* (Publications de la Société d'Archéologie Copte. Textes et Documents 10), Cairo 1967· Passarelli, "Vasi sacri" 298-299· U. Zanetti, "Bohairic Liturgical Manuscripts", OCP 61 (1995) 84-85. Για μια πρώτη παρουσίαση της τάξης καθαγιασμού ιερών σκευών στη λατινική, βυζαντινοσλαβική, σιροοιδική, συροανατολική και αρμενική λειτουργική πράξη, βλ. Passarelli, "Vasi sacri".

λειτουργικές πηγές, έτσι ώστε αυτές να διακρίνονται σαφώς από τις αντίστοιχες πηγές της Μέσης Ανατολής.

Η κατάληξη σε ανεξάρτητη ακολουθία καθαγιασμού ιερών σκευών και χρήση τους με άγιο μύρο θα πρέπει να αναζητηθεί στη σχέση της με την τάξη εγκαινίων ναού και καθαγιασμού αγίας τράπεζας.¹¹⁶ Η δυνατότητα καθαγιασμού αντιμνησίου σε αυτόνομη διάταξη εκτός της τάξης εγκαινίων ναού,¹¹⁷ αποτέλεσε τον πρόδρομο και το πρότυπο για την ανεξάρτητη ακολουθία καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου¹¹⁸ στη λειτουργική πράξη της ελληνορθόδοξης Μέσης Ανατολής και της Κύπρου. Γι' αυτό το λόγο η ακολουθία καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου έπεται της τάξης καθαγιασμού αντιμνησίων στα ευχολόγια *Αλεξανδρείας 46*, *Αλεξανδρείας 392* και *Σινά 1006*, ενώ και στις δύο διατάξεις έχουμε την πανηγυρική δοξολογική κατακλείδα «Ίδου ἡγιασται καὶ τετελείωται ...».

Την αντίθεσή τους προς την έκδοση ακολουθίας καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου εκφράζουν, όχι μόνο οι συντάκτες του *Πηδαλίου*,¹¹⁹ αλλά και οι κατά καιρούς επιμελητές των εκ-

¹¹⁶ Γι' αυτό και ο ίδιος ο τίτλος Β: 13.1 και 18.1 υπογραμμίζει ότι οι ακολουθίες απευθύνονται σε «ἐγκαίνια» καινούργιου (Β13.1 «καινού», Β18.1 «καινών και ἀθί- κτων») δίσκου και ποτηρίου. Η δε χρήση των ιερών σκευών με άγιο μύρο μμείται το σχετικό αιογογραφικό περιστατικό στην Π. Διαθήκη, όπου ο Κύριος δίνει εντολή και οδηγίες στον Μωυσή πώς να παρασκευάσει «ἔλαιον χρῖσμα ἅγιον», με το οποίο θα χρίσει τον Μαρτυρίου και όλα τα ιερά σκεύη και αντικείμενα σ' αυτήν: (Εξ. 30. 22-29) «Καὶ ἐλάλησεν Κύριος πρὸς Μωυσὴν λέγων ... καὶ ποιή- σεις αὐτὸ ἔλαιον χρῖσμα ἅγιον, μύρον μυρεψικὸν τέχνη μυρεψοῦ· ἔλαιον χρῖσμα ἅγιον ἔσται. Καὶ χρίσεις ἐξ αὐτοῦ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν λυχνίαν καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος καὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαυτωμάτων καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ σκεύη καὶ τὴν τράπεζαν καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς καὶ τὸν λουτήρα καὶ τὴν βᾶσιν αὐτοῦ καὶ ἡγιασείς αὐτά, καὶ ἔσται ἅγια ἁγίων». Για την τάξη εγκαινίων ναού στα κυπριακά ευχολόγια, βλ. Ιωαννίδης, «Τάξη εγκαινίων» του ίδιου, "Dedicazione".

¹¹⁷ Για τη διάταξη καθαγιασμού αντιμνησίων στη λειτουργική πράξη της Κύπρου, βλ. Ιωαννίδης, «Αντιμνήσια».

¹¹⁸ Μενεβίσογλου, *Άγιον Μύρον* 221.

¹¹⁹ Βλ. τα σχετικά σχόλια των συντακτών του *Πηδαλίου* εις τα προλεγόμενα της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου: «Ὅμοίως ὅ,τι λογῆς καὶ πολλὰ ἱερὰ σκεύη ἔχομεν, καὶ ἀσπαζόμεθα ταῦτα, καὶ ἐλπίζομεν νὰ λαμβάνωμεν ἀπὸ αὐτὰ ἁγιασμόν, καὶ μὲ ὄλον ὁποῦ εὐχὴν ἱερὰν δὲν ἔχουν· τοιοῦτοτρόπως καὶ τὴν ἁγίαν εἰκόνα, τὴν μὴ ἔχουσαν εὐχὴν, ἀσπαζόμενοι καὶ τιμητικῶς προσκυνοῦντες μεταλαμβάνομεν ἁγιασμόν, ἀναγόμενοι εἰς τὴν τιμὴν τοῦ πρωτοτύπου διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς εἰκό- νος· εἰ δὲ καὶ οἱ εἰκονομάχοι δὲν ἠμποροῦν νὰ εἰποῦν πῶς τὰ ἱερὰ σκεύη εἶναι ἅγια καὶ κοινά, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἱερὰν εὐχὴν ἡγιαζουσας αὐτά, ἀλλ' εἶναι καθὼς τὰ τετελείωσεν ὁ ὕφαντής, ὁ ζωγράφος καὶ ὁ χρυσοκόμος, ἔχουν δὲ αὐτὰ ὡς ἅγια καὶ τίμα», Αγαπίου ιερομονάχου, Νικοδήμου μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς*

δόσεων του Ευχολογίου, αρχιμανδρίτης Ιωάννης Μαρτίνος, Παρασκευάς Παρασκευόπουλος και πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Παπαδοπούλου.¹²⁰ Η Κανονική Επιτροπή του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε σχετική έκθεσή της (6 Ιουλίου 1956) γύρω από το ζήτημα καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου «λαμβάνομένης υπ' ὄψιν τῆς ιερότητος αὐτῶν ὡς σκευῶν ἀποδεχομένων αὐτὸ τὸ τίμιον Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Σωτῆρος» εισηγείται στην Ι. Σύνοδο ὡπως «δέον νὰ τηρῆται ἢ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ἀκολουθία εἰς ἐγκαίνια δίσκου καὶ ποτηρίου καινοῦ».¹²¹ Παρὰ το γεγονός ὅτι οἱ δύο ακολουθίες καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου (B: 13 και 18) συμπεριλαμβάνονται στις ἐν χρῆσει λειτουργικὲς ἐκδόσεις,¹²² ἡ σημερινή ἐλληνορθόδοξη λειτουργικὴ πράξι τις ἔχει οὐσιαστικὰ θέσει ἐν ἀχρησία, ἀφού κατὰ κανόνα δὲν τις χρησιμοποιεῖ.

Ὡς κατακλείδα τῆς λειτουργικῆς μελέτης τῶν ακολουθιῶν καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου, θα πρέπει συμπερασματικὰ νὰ υπογραμμίσουμε τα παρακάτω:

1. Ἡ κωνσταντινουπολίτικη λειτουργικὴ πράξι μέχρι και τὴν ἐποχὴ τοῦ αγίου Συμεών, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (†1429), ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δὲν γνωρίζει καθαγιασμό ἱερῶν σκευῶν και χρῆσι τους με ἅγιο μύρο. Ἀντίθετα, μια τέτοια διάταξι εἶναι ἰδιαίτερα γνωστὴ στην ἐλληνορθόδοξη Μέση Ἀνατολή (Ἱεροσόλυμα,

νῆος τῆς Μιᾶς Ἁγίας Καθολικῆς και Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας ἦτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ και θεῖοι κανόνες ..., Ἀθήνα 1970⁷, 319.

¹²⁰ Στα ευχολόγια τα οποία επιμελούνται οἱ αρχιμανδρίτης Ι. Μαρτίνος (Ἀθήνα 1899) και Π. Παρασκευόπουλος (Ἀθήνα 1902), παρόλο που συμπεριλαμβάνουν τὴν ἐκδοση τῆς προκειμένης διάταξης, εκφράζουν σε ἀντίστοιχες συνοδευτικὲς υποσημειώσεις τὴν ἐντονη θεολογικὴ τους ἀντίθεση, ἐνῶ στο Ευχολόγιο το οποίο επιμελεῖται ο πρωτοπρεσβύτερος Ν. Παπαδοπούλου (Ἀθήνα 1927) παραλείπονται παντελῶς οἱ ἀκολουθίες αὐτές, βλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 231-233, 242. Ο πρωτοπρεσβύτερος Κ. Καλλινίκου, παρὰ τὴν ἐντονη κριτικὴ κατὰ τῆς διάταξης καθαγιασμού εἰκόνας, ἀποδέχεται τις ἀκολουθίες καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου τοῦ Ευχολογίου ὡς ἐνδεικτικὲς τῆς ιερότητος τῶν ἱερῶν σκευῶν, ἀφού αὐτὰ εἶναι «τὰ ἀμέσως ὑπουργοῦντα εἰς τὸ ἱερώτατον Μυστήριον», βλ. Κ. Καλλινίκου, *Ὁ χριστιανικὸς ναὸς και τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ*, Ἀθήνα 1969⁴, 183.

¹²¹ Ἡ ἐν λόγῳ ἐκθεση τῆς Κανονικῆς Επιτροπῆς ἀναγνώστηκε στὴ Σύνοδο τὴ 17 Ἰουλίου 1956, ἡ δε Ἱερά Σύνοδος, χωρὶς νὰ λάβει τελικὴ ἀπόφασι γύρω ἀπὸ το ἐξεταζόμενο ζήτημα, παρέπεμψε τὴν ἐκθεση «εἰς τὴν κατ' ἰδίαν ὑπὸ τῶν σεβασμωτάτων συνοδικῶν ἀρχιερέων μελέτην». Για τὴν ὅλη συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ἐκθεση τῆς Κανονικῆς Επιτροπῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βλ. Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* 243-244.

¹²² Βλ. Ζερβού 482-484· *Εγκαίνια ναοῦ* 67-69.

Αλεξάνδρεια, Σινά), σε αρκετές ανατολικές λειτουργικές παραδόσεις, καθώς επίσης και στη Δύση.

2. Διατάξεις καθαγιασμού ιερών σκευών και άλλων αντικειμένων, ως αποτέλεσμα επίδρασης πολλές φορές της λατινικής λειτουργικής πράξης, μαρτυρούνται σε ελληνικά ευχολόγια της Κάτω Ιταλίας (όπως στο *Bodl. Auct. E.5.13, Napoli II C 21, Messina gr. 124, Grottaferrata Γ.β. XIII*).
3. Οι διατάξεις για καθαγιασμό δίσκου και ποτηρίου B13 (ίδια ακριβώς στο *Κιτίου 18*) και B18 (ίδια ακριβώς στο *Κιτίου 18* και *Διονυσίου 489*, με αρκετές παραλλαγές στο *Αγ. Νεοφύτου 13*) έχουν ως τόπο προέλευσής τους την ελληνορθόδοξη Μέση Ανατολή, αφού παρουσιάζουν αρκετά κοινά σημεία με τα ευχολόγια *Αλεξανδρείας 46, Αλεξανδρείας 392, Αλεξανδρείας 217, Σινά 980* και *Σινά 1006*.
4. Οι διατάξεις αυτές ενσωματώνονται και κωδικοποιούνται μ' ένα ιδιαίτερο τρόπο στις κυπριακές λειτουργικές πηγές, έτσι ώστε αυτές να διακρίνονται σαφώς από τις αντίστοιχες πηγές της Μέσης Ανατολής: (α) η ευχή B13.4, η οποία στα ευχολόγια της Μέσης Ανατολής προορίζεται σε καινούργιο ποτήριο μόνο, στα κυπριακά ευχολόγια απευθύνεται και στα δύο ιερά σκεύη, χωρίς όμως όλες εκείνες τις αναγκαίες τροποποιήσεις και παραλλαγές στο κείμενό της, (β) οι δύο ανεξάρτητες μεταξύ τους διατάξεις καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου στα ευχολόγια της Μέσης Ανατολής ενσωματώνονται σε μια κοινή ακολουθία στα κυπριακά ευχολόγια (B18).
5. Ο J. Goar θα εκδόσει πρώτος στο ευχολόγιό του τις ακολουθίες B: 13 και 18, και χάρις σ' αυτόν η κυπριακή λειτουργική πράξη του *Barb. gr. 390* γύρω από τον καθαγιασμό δίσκου και ποτηρίου αντιπροσωπεύει για ακόμη μια φορά τη σημερινή λειτουργική πράξη της ελληνορθόδοξης Εκκλησίας, και όχι μόνο. Μαζί, όμως, με την έκδοση του J. Goar φθάνουν στις σημερινές λειτουργικές έντυπες εκδόσεις και τα διάφορα προβλήματα των ίδιων των ακολουθιών, τα λάθη μεταγραφής και οι άστοχες επιλογές αλλαγών του πρώτου εκδότη.
6. Η δυνατότητα καθαγιασμού αντιμηνσίου, σε ακολουθία ανεξάρτητη από την τάξη εγκαινίων ναού και καθαγιασμού αγίας τράπεζας, φαίνεται να διαδραμάτισε ρόλο προτύπου για την κατάληξη σε ανεξάρτητη ακολουθία καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου στη λειτουργική πράξη, τόσο της ελληνορθόδοξης Μέσης Ανατολής, όσο και της Κύπρου.

7. Έντονη κριτική κατά της ακολουθίας καθαγιασμού δίσκου και ποτηρίου (B: 13 και 18) έχουν ασκήσει κατά καιρούς θεολόγοι (συντάκτες του *Πηδαλίου κ.α.*) και επιμελητές εκδόσεων του Ευχολογίου (αρχιμανδρίτης Ι. Μαρτίνος, Π. Παρασκευόπουλος), ενώ ο πρωτοπρεσβύτερος Ν. Παπαδοπούλου θα τις παραλείψει από το Ευχολογίό του (Αθήνα 1927).

Πίνακας βραχυγραφιών και συντμήσεων

- Cuming = G. J. Cuming, *The Liturgy of St Mark, Edited from the Manuscripts with a Commentary* (OCA 234), Roma 1990.
- Darrouzès, *Οφφίκια* = J. Darrouzès, *Recherches sur les όφφίκια de l'Église byzantine* (AOC 11), Paris 1970.
- Εγκαίνια ναού* = (επιμέλεια) Άποστολική Διακονία, *Άκολουθία και τάξις εις εγκαίνια ναού*, Αθήνα 1997⁵.
- Goar = J. Goar, *Ευχολόγιον sive Rituale Graecorum ...*, Venetiis 1730.
- Ζερβού = (επιμέλεια) Σ. Ζερβού, *Ευχολόγιον τὸ Μέγα*, Βενετία 1862² (επανέκδοση Αθήνα 1992⁴).
- Θέμελη, «Έλαιον» = Χ. Θέμελη, «Τὸ ἔλαιον ἐξ ἀπόψεως τελετουργικῆς», *Εκκλησία* 37 (1960) 388-391, 405-410, 422-425, 439-444, 459-461, 475-478· 38 (1961) 15-16, 29-31, 50-54.
- Ιωαννίδης, «Αντιμήνια» = Γ. Α. Ίωαννίδης, «“Τάξις γινομένη περὶ ἀντιμνήσιων” στὸ κυπριακὸ εὐχολόγιο *Barberini greco 390*», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 64-65 (2000-2001) 303-350.
- Ιωαννίδης, «Τάξις εγκαινίων» = του ἴδιου, «Ἡ τάξις εγκαινίων ναοῦ στὰ κυπριακὰ χειρόγραφα εὐχολόγια», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 7 (2006) 335-414.
- Ioannides, “Bulla Cypria” = του ἴδιου, “*La Constitutio o Bulla Cypria Alexandri Papae IV del Barberinianus graecus 390*”, *OCP* 66 (2000), 335-372.
- Ioannides, “Dedicazione” = του ἴδιου, “*Il rito della dedicazione di una chiesa negli eucologi ciprioti*”, *BBGG* III s. 5 (2008), 147-177.
- Izzo, *Antimension* = J. M. Izzo, *The Antimension in the Liturgical and Canonical Tradition of the Byzantine and Latin Churches* (Pontificium Aethenaeum Antonianum. Facultas Iuris Canonici, Thesis ad Lauream n. 81), Roma 1975.
- Jacob, “Euchologe du Saint-Sauveur” = A. Jacob, “Un euchologe du Saint-Sauveur «in Lingua Phari» de Messine. Le Bodleianus Auct. E.5.13”, *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 50 (1980), 283-364.
- Mateos, *Célébration* = J. Mateos, *La célébration de la parole dans la liturgie byzantine* (OCA 191), Roma 1971.

- Meester, *Rituale* = P. de Meester, *Liturgia bizantina. Studi di rito bizantino alla luce della teologia, del diritto ecclesiastico, della storia, dell'arte e dell'archeologia*. II.6: *Rituale-benedizionale bizantino*, Roma 1930.
- Μενεβίσογλου, *Άγιον Μύρον* = Π. Μενεβίσογλου, *Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἰδίᾳ κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὴν πράξιν τῶν νεωτέρων χρόνων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου* (ΑΒλ 14), Θεσσαλονίκη 1983².
- Μενεβίσογλου, *Μελετήματα* = του ἰδίου, *Μελετήματα περὶ ἁγίου Μύρου*, Αθήνα 1999.
- Mercier = B.-Ch. Mercier, *La Liturgie de Saint Jacques. Édition critique du texte grec avec traduction latine* (PO 26.2), Paris 1946.
- Μοσχονά = T. D. Mosconas (Θ. Δ. Μοσχονά), *Catalogue of MSS of the Patriarchal Library of Alexandria. Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*. Α': *Χειρόγραφα* (Studies and Documents Edited by Jacob Geerlings 26), Salt Lake City 1965².
- Παπαϊωάννου, *Τακτικόν* = Χ. Ι. Παπαϊωάννου, «*Τακτικόν*» ἦτοι ἀρχιερατικὸν εὐχολόγιον τῆς ἐπισκοπῆς Καρπασέων καὶ Ἀμμοχώστου ἐκ χειρογράφου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κιτίου, Λάρινα 1915.
- Parenti, "Rito di confessione" = S. Parenti, "Il rito di confessione dell'eucologio Γ.β. XIII di Grottaferrata (XIII secolo)", EO 12 (1995), 103-125.
- Passarelli, "Vasi sacri" = I. Passarelli, "Sulla benedizione dei vasi sacri", Euntēs Docete 32 (1979), 285-310.
- Ράλλη-Ποτλή, *Σύνταγμα Α'-Στ'* = Γ. Α. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων ... Α'-Στ'*, Αθήνα 1852-1859 (ανατύπωση Αθήνα 1992).
- Ρώμη = *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*, Ρώμη 1873.
- Taft, *Beyond* = R. F. Taft, *Beyond East and West. Problems in Liturgical Understanding*, Roma 1997².
- Taft, *Precommunion Rites* = του ἰδίου, *A History of the Liturgy of St. John Chrysostom. V: The Precommunion Rites* (OCA 261) Roma 2000.

Summary

The consecration of icons and holy vessels was theologically unnecessary and hence totally unknown at the liturgical tradition in East and West both in terms of experience and ethos as it is coded at the 7th Ecumenical Council (787). However, in Cypriot euchological manuscripts of the 16th century there are two different rites for the consecration of the holy paten and the chalice. The edition of this text from the euchology *Barb. gr. 390* (B: 13, 18) and the liturgical study leads us to the following conclusions:

1. The constantinopolitan liturgical tradition till the period of Saint Symeon the archbishop of Thessalonika (†1429), following the line of the 7th Ecumenical Council, doesn't recognise consecration of the holy paten and the chalice with the use of holy chrism (*myron*). On the contrary, an *ordo* like this is well known from the Greek Orthodox of the Middle East (Jerusalem, Alexandria, Sinai), in many east liturgical traditions as well as in the West.

2. Rituals concerning the blessing of holy vessels and other liturgical objects as a result of the effect of the Latin liturgical tradition are often evidenced in Greek euchologies of southern Italy (as in *Bodl. Auct. E.5.13, Napoli II C 21, Messina gr. 124, Grottaferrata Γ.β. XIII*).

3. The *ordo* for the consecration of the holy paten and the chalice B13 (exactly the same in *Kitiou 18*) and B18 (exactly the same in *Kitiou 18* and *Dionysiou 489*, with many changes in *St. Neophytos 13*) having their origin from the Greek Orthodox of the Middle East since they have many areas in common with the euchologies *Alessandria 46, 392, 217* and *Sinai 980, 1006*.

4. These rites are encompassed and coded in a particular way in Cypriot liturgical sources so they are clearly distinguished from their respective Middle East sources.

5. J. Goar will be the first to issue to his *Euchologion* the rites B: 13 and 18; due to him, the Cypriot liturgical *ordo* of *Barb. gr. 390* about the consecration of the holy paten and the chalice represents once more the present liturgical status of the Greek Orthodox Church. In addition, to the J. Goar edition we come across to today's liturgical printed books, the various problematic text of the spoken manuscript, as well as printing mistakes and unsuccessful chosen changes from the first publisher.

6. The possibility of the consecration of *antimension* in an *ordo* irrespective of the rite of the consecration of a church with the erection of the holy altar seems to have a prototype role for the final independent rite of consecration of the holy paten and the chalice in the liturgical life of both the Greek Orthodox of the Middle East and Cyprus.

7. There have been from time to time severe critics to the rite of consecration of the holy paten and the chalice (B 13 and 18) by theologians and commissaries of the *euchologion*, while f. N. Papadopoulou will omit them from his own (Athens 1927).

I. Μητρόπολις Θριμυθούντος